

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Навчально-науковий інститут права та сучасних технологій

кафедра смарт-економіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

НА ТЕМУ
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Спеціальність 051 «Економіка»

Освітня програма «Корпоративна економіка та міжнародний бізнес»

Виконав: студент групи МгКЕМБ-23
Дренін Павло Сергійович

Науковий керівник:
д.е.н., доцент
Шацька Зорина Ярославівна

Рецензент:
к.е.н., доцент Будякова Олена Юріївна

Київ 2024

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Навчально-науковий інститут права та сучасних технологій

Кафедра смарт-економіки

Спеціальність 051 «Економіка»

Освітня програма «Корпоративна економіка та міжнародний бізнес»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри смарт-економіки _____ Анна ОЛЕШКО

“ _____ ” _____ 20__ року

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Дреніну Павлу Сергійовичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи Формування та розвиток зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах глобалізації

Науковий керівник роботи Шацька Зорина Ярославівна, д.е.н., доцент

затверджені наказом КНУТД від “03” вересня 2024 року № 188-уч

2. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи звітні дані світового та національного регіонального розвитку за 2022-2024 р.р.

3. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно опрацювати)

Вступ. Розділ 1. Теоретичні засади зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації. Аналіз стану зовнішньоекономічної діяльності регіонів України.

Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Висновки.

4. Дата видачі завдання 16 вересня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи (проекту)	Орієнтовний терміни виконання	Примітка про виконання
1	Вступ	16.09.2024	
2	Розділ 1. Теоретичні засади зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації	22.09.2024	
3	Розділ 2. Аналіз стану зовнішньоекономічної діяльності регіонів України	13.10.2024	
4	Розділ 3. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах війни та післявоєнного відновлення	20.10.2024	
5	Висновки	25.10.2024	
6	Оформлення кваліфікаційної роботи (чистовий варіант)	27.10.2024	
7	Подача кваліфікаційної роботи (проекту) науковому керівнику для відгуку	30.10.2024	
8	Подача кваліфікаційної роботи (проекту) для рецензування (за 14 днів до захисту)	06.11.2024	
9	Перевірка кваліфікаційної роботи (проекту) на наявність ознак плагіату та текстових співпадінь (за 10 днів до захисту)	17.11.2024	
10	Подання кваліфікаційної роботи (проекту) на завідувачу кафедри (за 7 днів до захисту)	20.11.2024	

З завданням ознайомлений:

Студент _____

Павло ДРЕНІН

Науковий керівник роботи _____

Зорина ШАЦЬКА

АНОТАЦІЯ

Дренін П. С. Формування та розвиток зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах глобалізації. – рукопис.

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 051 «Економіка». Київський національний університет технологій та дизайну, Київ, 2024 рік.

В роботі проведене дослідження зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах глобалізації. В роботі було розглянуто сутність поняття «зовнішньоекономічна діяльність», визначено її роль в регіональному розвитку України. Узагальнено види та напрями зовнішньоекономічної діяльності. Проведено аналіз структури і динаміки зовнішньоекономічної діяльності регіонів України. Визначено проблеми та надані пропозиції щодо перспектив розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність; партнери зовнішньоекономічної діяльності; регіони України, глобалізація, післявоєнне відновлення.

ANNOTATION

Drenin P. S. Managing the competitiveness of an international company in the conditions of an economic crisis. – manuscript.

Qualification work in specialty 051 "Economics". Kyiv National University of Technology and Design, Kyiv, 2024.

The paper studies the foreign economic activity of the regions of Ukraine in the context of globalization. The paper examines the essence of the concept of "foreign economic activity" and defines its role in the regional development of Ukraine. The types and directions of foreign economic activity are summarized. The structure and dynamics of foreign economic activity of the regions of Ukraine are analyzed. Problems are identified and proposals are made regarding the prospects for the development of foreign economic activity of the regions of Ukraine in the context of war and post-war recovery.

Keywords: foreign economic activity; partners of foreign economic activity; regions of Ukraine, globalization, post-war recovery.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	11
1.1. Поняття, сутність та значення зовнішньоекономічної діяльності.....	11
1.2. Основні принципи та чинники розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації.....	17
1.3. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів в умовах глобалізації.....	25
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	33
2.1. Аналіз структури і динаміки зовнішньоекономічної діяльності регіонів України.....	33
2.2. Визначення основних партнерів України у зовнішньоекономічній діяльності.....	37
2.3. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності в регіонах України.....	42
Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	50
3.1. Проблеми та ризики, що перешкоджають розвитку ЗЕД в регіонах України в умовах війни.....	50
3.2. Перспективні напрями та механізми стимулювання ЗЕД регіонів в умовах післявоєнного відновлення України.....	62
3.3. Роль державної підтримки та регулювання у забезпеченні розвитку ЗЕД регіонів України в умовах післявоєнного відновлення.....	69
Висновки до розділу 3.....	83
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	101

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процеси глобалізації значно впливають на економічний розвиток країн і регіонів, змінюючи структуру міжнародної торгівлі, економічні зв'язки та інвестиційні потоки. Для України, яка активно інтегрується у світову економіку, стає вкрай важливим посилення економічного співробітництва з іншими країнами, залучення іноземних інвестицій та розвиток експорту. В умовах глобалізації зовнішньоекономічна діяльність стає критичним чинником економічного розвитку як держави в цілому, так і окремих її регіонів.

Глобалізаційні процеси, зокрема зростаюча цифровізація, технологічні інновації та зміна світових ланцюгів постачання, створюють нові можливості та виклики для регіональної зовнішньоекономічної діяльності. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів України є ключовим елементом їхнього соціально-економічного розвитку. Зовнішньоекономічна активність регіонів України сприяє залученню іноземних інвестицій, розширенню ринків збуту для вітчизняної продукції, створенню нових робочих місць та підвищенню конкурентоспроможності регіональної економіки. Успішна інтеграція вітчизняних підприємств на світові ринки також позитивно впливає на імідж країни та її економічну стабільність. Регіони, маючи свої особливості ресурсного потенціалу, виробничих потужностей та інфраструктури, повинні використовувати індивідуальні стратегії для розвитку зовнішньоекономічних відносин, щоб забезпечити сталий розвиток і підвищення рівня життя населення.

В умовах нестабільної економічної ситуації та політичних викликів, які стоять перед країною, зростає потреба у зміцненні регіональних економік, збільшенні обсягів виробництва та експорту конкурентоспроможної продукції, розвитку нових ринків та диверсифікації партнерських зв'язків. Регіони України повинні адаптувати свої економічні стратегії до сучасних тенденцій, аби успішно конкурувати на міжнародному ринку. Це вимагає аналізу міжнародного досвіду та розробки адаптованих до українських реалій стратегій розвитку ЗЕД.

Водночас процес глобалізації супроводжується значною конкуренцією, посиленням зовнішніх економічних ризиків та нестабільністю світової економічної кон'юнктури. У цих умовах важливо, щоб кожен регіон України мав чітко визначену зовнішньоекономічну стратегію, яка враховувала б як внутрішні, так і зовнішні фактори, а також відповідала б національним інтересам.

Отже, дослідження питань формування та розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах глобалізації є надзвичайно актуальним. Воно дозволяє визначити шляхи підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності, виявити потенційні можливості для збільшення обсягів експорту та імпорту, сприятиме економічному зростанню та покращенню добробуту населення в умовах глобалізації, а також забезпечити сталий економічний розвиток регіонів та країни загалом,

Мета дослідження. Мета кваліфікаційної роботи полягає у вивченні процесів формування та розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах глобалізації, а також визначенні механізмів та інструментів, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності та ефективності регіональних економік на міжнародних ринках.

Для досягнення мети дослідження в кваліфікаційній роботі були поставлені та вирішені наступні завдання:

- визначити сутність поняття «зовнішньоекономічна діяльність», її ознаки та класифікацію;
- дослідити основні принципи та чинники розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації.
- охарактеризувати зовнішньоекономічну діяльність регіонів в умовах глобалізації;
- проаналізувати структури і динаміки зовнішньоекономічної діяльності регіонів України;
- дослідити основних партнерів України у зовнішньоекономічній діяльності;

- визначити вплив глобалізаційних процесів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності в регіонах України;
- проаналізувати проблеми та ризики, що перешкоджають розвитку ЗЕД в регіонах України в умовах війни;
- визначити перспективні напрями та механізми стимулювання ЗЕД регіонів в умовах післявоєнного відновлення України;
- визначити роль державної підтримки та регулювання у забезпеченні розвитку ЗЕД регіонів України.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом кваліфікаційної роботи виступає зовнішньоекономічна діяльність регіонів України.

Предметом дослідження є процес формування та розвитку зовнішньоекономічної діяльності регіонів України.

Методи дослідження. В кваліфікаційній роботі були використані наступні методи: монографічний метод – для узагальнення сутності поняття «зовнішньоекономічна діяльність» та визначення її ознак та класифікацію; методи аналізу та синтезу – для деталізації об'єкта дослідження внаслідок розчленування його на окремі складові; методи економічного аналізу – для аналізу рівня зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах економічної кризи, війни в Україні та післявоєнного відновлення економіки; методи порівняння – для зіставлення рівнів зовнішньоекономічної діяльності з регіонами України.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає у виявленні нових теоретико-методологічних підходів та практичних рекомендацій для підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) регіонів України. Глобалізація вимагає нових підходів до управління ЗЕД, враховуючи динамічні зміни міжнародної економіки, зміну економічних блоків і торговельних партнерів, а також інтеграцію в європейські та світові ринки.

Практична цінність кваліфікаційної роботи полягає в тому, що основні положення, викладені та узагальнені автором, створюють базу для подальшої активізації зовнішньоекономічної діяльності регіонів та підвищенні їх

конкурентоспроможності в умовах економічної кризи та війни в Україні. Розроблені в рамках дослідження рекомендації щодо оптимізації зовнішньоекономічної діяльності допоможуть регіонам більш ефективно інтегруватися у світову економіку. Це сприятиме залученню іноземних інвестицій, стимулюватиме розвиток місцевого виробництва, створення робочих місць та підвищення рівня добробуту населення. Результати дослідження нададуть практичні інструменти для підвищення конкурентоспроможності українських регіонів. Знання про сучасні тенденції глобалізації та особливості міжнародної торгівлі сприятимуть ефективному використанню регіональних ресурсів, розвитку експортного потенціалу та зниженню бар'єрів на шляху до міжнародних ринків. На основі результатів дослідження можуть бути розроблені рекомендації для державних органів, спрямовані на вдосконалення політики підтримки та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності регіонів. Це дозволить більш точно спрямовувати зусилля на підтримку регіонів з високим експортним потенціалом, створювати сприятливі умови для бізнесу та залучати іноземні інвестиції.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи апробовано на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та опубліковано в вигляді тез доповідей, а саме:

1. Охріменко І. В., Дренін П. С., Алімов Р. З. Смарт-спеціалізація у зовнішньоекономічній діяльності як стратегічний напрям сталого розвитку. Імперативи економічного зростання в контексті реалізації Глобальних цілей сталого розвитку : матеріали V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 23 квітня 2024 року. – Київ : КНУТД, 2024., с. 188-192. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/27001>

2. Дренін П. С., Маммієв М. В. Інноваційний підхід до аналізу та стратегічного розвитку. II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених та студентів «Домінанти соціально-економічного розвитку України у нових реаліях». 29 березня 2024 р. КНУТД. с.238-241 <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/27409>

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. За результатами кваліфікаційної роботи опубліковано 2 тези доповідей на Міжнародній та Всеукраїнській конференціях. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 101 сторінка комп'ютерного тексту (без додатків). Список використаних джерел налічує 90 джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Поняття, сутність та значення зовнішньоекономічної діяльності

У сучасних умовах зовнішньоекономічна діяльність являє собою систему економічних відносин, які складаються в процесі обміну ресурсами всіх видів між державами та економічними суб'єктами.

Під зовнішньоекономічною діяльністю (ЗЕД) розуміють систему економічних відносин, які складаються в процесі обміну ресурсами всіх видів між державами та їх економічними суб'єктами. Ці відносини включають усі аспекти економічного життя держави: виробництво, торгівлю, фінанси, інвестиційну сферу [14,20,25]. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» під даною економічною категорією розглядає діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [18].

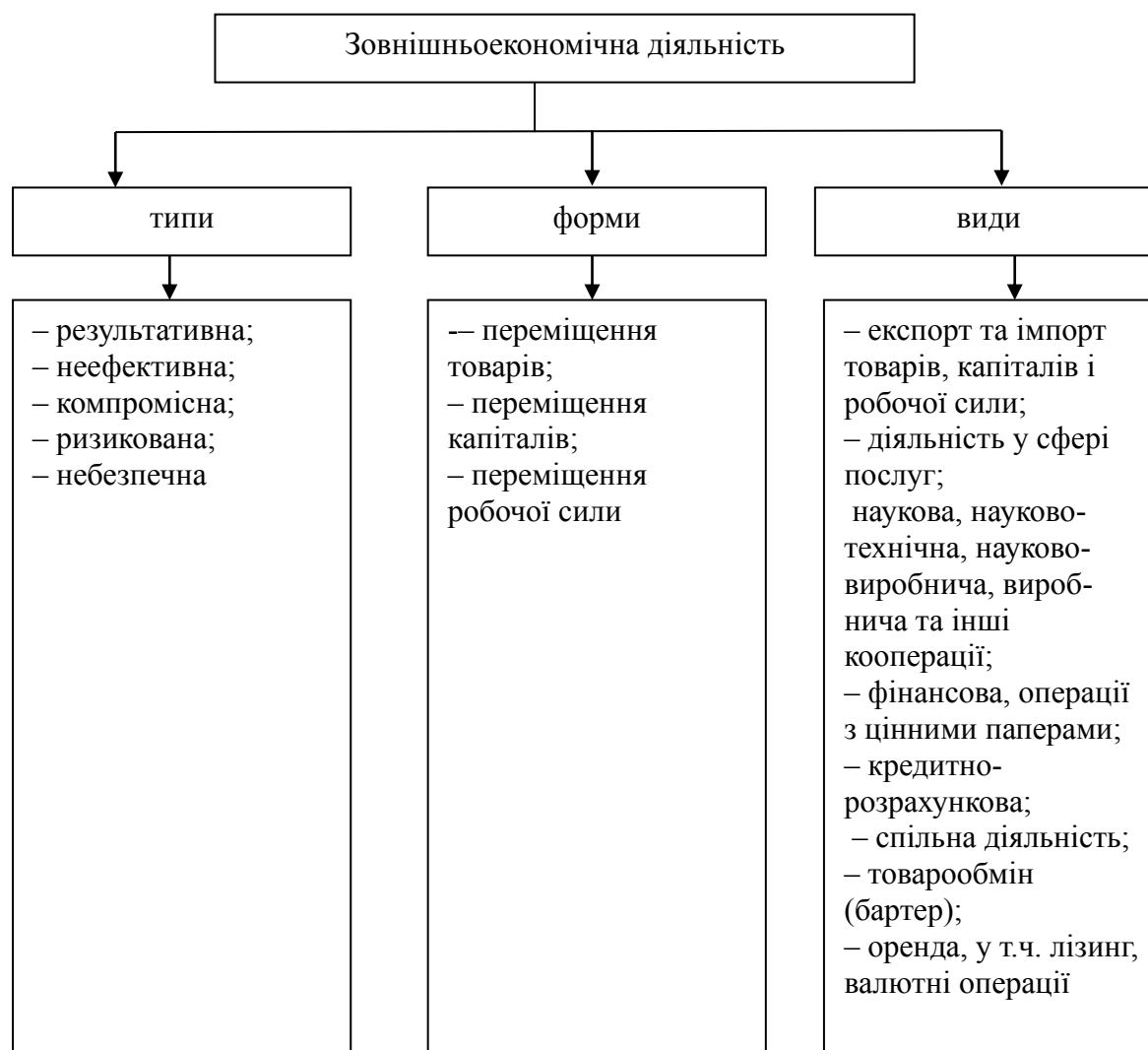
Основними цілями зовнішньоекономічної діяльності є:

- сприяння вирівнюванню темпів економічного розвитку;
- порівнянність витрат виробництва на національному та світовому рівнях;
- реалізація переваг міжнародного поділу праці, що сприяє зростанню ефективності національних економік.

Основні функції ЗЕД передбачають:

- організацію та обслуговування міжнародного обміну природними ресурсами та результатами праці в їх матеріальній та вартісній формах;
- міжнародне призначення споживчої вартості продуктів міжнародного поділу праці;
- організацію міжнародного грошового обігу.

Зовнішньоекономічна діяльність є складовою агрегованою економічною категорією, яка складається з окремих елементів і класифікується за типами, формами та видами (рис. 1.1).

Джерело: складено автором за [41]

Рис. 1.1 Класифікаційні ознаки дефініції «зовнішньоекономічної діяльності»

Економічна сутність зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) проявляється у її ключових функціях, ролі в економічному розвитку країни та механізмах взаємодії національних економік із зовнішнім середовищем. Основні аспекти економічної сутності ЗЕД включають:

1. Міжнародний обмін товарами і послугами:
  - забезпечує доступ до ресурсів, яких бракує в національній економіці;
  - сприяє реалізації продукції на міжнародних ринках;

- формує нові ринки збуту та джерела постачання.

2. Розподіл праці на міжнародному рівні:

- використання переваг спеціалізації країн у виробництві певних товарів і послуг;

- підвищення ефективності виробництва через зниження витрат.

3. Інвестиційні процеси:

- приток іноземного капіталу для розвитку національної економіки;
- створення нових виробництв і робочих місць;
- передача сучасних технологій і знань через міжнародні партнерства.

4. Міжнародна кооперація:

- взаємодія компаній із різних країн у виробничих, наукових і фінансових сферах;

- створення спільних підприємств та консорціумів.

5. Баланс попиту і пропозиції:

- допомагає вирівнювати дисбаланси у внутрішньому ринку шляхом експорту надлишків та імпорту дефіцитних товарів;

- регулює ціни на товари через конкуренцію з імпортом.

6. Підвищення конкурентоспроможності суб'єктів ЗЕД:

- стимулює вітчизняних виробників до покращення якості продукції та оптимізації витрат;

- забезпечує вихід на глобальні ринки.

7. Фінансова складова суб'єктів ЗЕД:

- обіг валютних коштів через міжнародну торгівлю, інвестиції та кредити;
- вплив на платіжний баланс країни.

8. Розвиток інновацій суб'єктами ЗЕД:

- доступ до передових технологій через імпорт або міжнародні партнерства;

- сприяння науково-дослідницьким проектам за участі іноземних партнерів [57,64, 67,68,69,71].

Економічна сутність зовнішньоекономічної діяльності виявляється в тому, що це: важливий і потужний фактор економічного зростання і розвитку кожної країни (національний аспект зовнішньоекономічної діяльності); спосіб включення економіки кожної країни до системи світового господарства, а отже, і до процесів міжнародного поділу праці та міжнародної кооперації, що особливо актуально в умовах зростаючих тенденцій до глобалізації (регіональний, глобальний аспект зовнішньоекономічної діяльності).

Зовнішньоекономічна діяльність охоплює взаємовідносини між українськими та іноземними суб'єктами господарювання та може здійснюватися як на території України, так і за її межами, згідно із статтею 1 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність». До сфери зовнішньоекономічної діяльності включаються наступні види операцій, що зазначені у статті 4 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність»:

1. Експорт та імпорт товарів, капіталу та робочої сили.
2. Надання іноземним суб'єктам господарювання різноманітних послуг, таких як консультаційні, страхові, транспортно-експедиційні, виробничі, юридичні тощо, а також отримання таких послуг від них.
3. Наукова та науково-технічна співпраця з іноземними суб'єктами господарювання.
4. Міжнародні фінансові операції, включаючи кредитні операції.
5. Спільна підприємницька діяльність з іноземними суб'єктами господарювання як на території України, так і за її межами. Це може включати створення спільних підприємств або спільну діяльність без створення юридичних осіб.
6. Товарообмінні (бартерні) операції з іноземними суб'єктами господарювання [23].

Зовнішньоекономічна діяльність може відбуватися і без ввезення товарів в Україну чи їх вивезення з території країни, відповідно до абзацу 12 статті 1 Закону про ЗЕД. Наприклад, товар може бути придбаний за межами України у

нерезидента та реалізований іншому нерезиденту, який також перебуває за межами України.

Правове забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності в Україні регулюється низкою законодавчих актів, серед яких:

– Конституція України (зокрема, положення щодо визначення виключно законами засад зовнішньоекономічної діяльності – п. 9 ст. 92; щодо закріплення за Кабінетом Міністрів України такого повноваження, як організація та забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи, – п. 8 ст. 116).

– Господарський кодекс України від 16 січня 2003р.

– Митний кодекс України від 12.12.1991 р

– Закон України від 16.04.1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність»

– Закон України від 23 червня 2005 р. «Про міжнародне приватне право»

– Закон України від 24.02.1994 р. «Про міжнародний комерційний арбітраж» визначає правовий статус цього юрисдикційного органу, що вирішує спори між українськими та іноземними суб'єктами господарювання за умови наявності відповідної домовленості між ними.

– Закон України від 02.12.1997р. «Про торгово-промислові палати в Україні»

– Закон України «Про регулювання товарообмінних (обмінних) операцій в галузі зовнішньоекономічної діяльності» від 23.12.1998 р.

– Закон України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності» від 23.12.98 № 351-XIV.

Виділяють три основні етапи розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Перший етап (1918–1987 роки). Зовнішньоекономічні зв'язки колишнього Радянського Союзу в цей період розвивалися по-різному: в роки холодної війни менш інтенсивно, а після її подолання – більш інтенсивно. Але в цілому обсяг зовнішньоторговельного обігу постійно збільшувався. Однак до

середини 80-х років минулого століття темпи росту зовнішньоторговельного обігу Радянського Союзу почали різко падати. Підприємства не мали права самостійно виходити на зовнішні ринки. Всі питання, що стосувались зовнішньоекономічної діяльності, перебували у віданні держави і її органів, що максимально знижувало зацікавленість виробників у виробництві експортної продукції, поліпшенні її якості та технічних характеристик. Багато з названих негативних факторів були обумовлені переважно екстенсивним характером економічного росту, а також специфікою відповідних механізмів управління економікою, включаючи зовнішньоекономічні зв'язки. В умовах екстенсивного росту головним було досягнення кількісних результатів, а витрати виробництва, якість продукції, її конкурентоспроможність, технічний прогрес, соціальні проблеми відходили на другий план, що негативно позначалося на соціально-економічному розвитку країни. Другий етап (1987–1991 роки) – роки перебудови економіки – характеризувався ліквідацією державної монополії на зовнішню торгівлю та зміною принципів організації управління ЗЕД. У цей період вирішувались два основні завдання: розширення прав міністерств та відомств, об'єднань і підприємств по виходу на зовнішній ринок, встановленню прямих зв'язків, розвитку виробничої й науково-технічної кооперації; подальше вдосконалення державного регулювання ЗЕД. На даному етапі був прийнятий ряд важливих урядових постанов, 16 спрямованих на вирішення зазначених завдань. Велика увага приділялась перебудові зовнішньоторговельного управлінського апарату на рівні підприємств, регіонів та України в цілому. Склалась нова система державного регулювання ЗЕД. Однак, підприємства, що одержали право виходу на зовнішній ринок, не мали належного досвіду ведення експортно-імпортних операцій, було не достатньо знань в області ділових відносин та етики ведення міжнародного бізнесу. Третій етап (починаючи з 1991 року і до теперішнього часу) – період реформування, розвитку та управління ЗЕД в Україні як суверенній державі. З одержанням незалежності та проведенням Україною самостійної зовнішньоекономічної політики була розроблена нова концепція її зовнішньоекономічної діяльності, яка полягала у розвитку активного

співробітництва із країнами далекого зарубіжжя, входженні в світовий інтеграційний процес, а також у вдосконаленні та подальшому розвитку економічних зв'язків із країнами ближнього зарубіжжя, переході їх на ринкові відносини. На даному етапі ЗЕД розглядається не тільки як складова частина господарської діяльності підприємства, але й як важливий фактор економічного росту, створення передумов більш інтенсивного розвитку інтеграційних процесів на мікрорівні. За цей період значно збільшилося число суб'єктів, що здійснюють ЗЕД, зріс обсяг зовнішньоторговельного обігу, розширилася географія зовнішньоекономічних зв'язків. Уже на початку цього періоду були прийняті важливі законодавчі акти, що стосуються ЗЕД, зокрема: Закони України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про Єдиний митний тариф», Декрети Кабінету Міністрів України «Про режим іноземного інвестування», «Про систему валютного регулювання й валютного контролю» та інші. 5 лютого 2008 року на засіданні Генеральної Ради Світової організації торгівлі було прийнято рішення про приєднання України до Марракеської угоди про заснування СОТ, того ж дня Президент України та керівники СОТ підписали угоду про вступ України до організації. 10 квітня 2008 року Верховна Рада ратифікувала протокол про вступ України до Світової організації торгівлі. Україна стала 152-им офіційним членом СОТ [39,40].

Таким чином, ЗЕД є потужним інструментом інтеграції національної економіки та регіонів країни у світову систему, сприяє економічному зростанню, підвищує добробут громадян і розширює економічні можливості країни.

1.2. Основні принципи та чинники розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації.

Сучасна наука виділяє три групи принципів, якими керуються суб'єкти при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності: загальні, специфічні та національні (рис. 1.2).

Джерело: побудовано автором

Рис. 1.2 Принципи розвитку зовнішньоекономічної діяльності

Загальні принципи зовнішньоекономічної діяльності – це своєрідні загальновідомі істини, яких дотримуються всі учасники міжнародних ділових операцій. До них відносяться:

1. Науковість. Цей принцип означає, що розвиток зовнішньоекономічної діяльності здійснюється відповідно до об'єктивних економічних законів.

2. Системність. Між окремими складовими зовнішньоекономічної діяльності існують міцні взаємозв'язки.

3. Взаємовигідність. Цей принцип означає, що кожний партнер, який бере участь у міжнародних операціях, має отримувати вигоду (прибуток).

Специфічні принципи зовнішньоекономічної діяльності закріплені у відповідних міжнародних правових актах і є обов'язковими для виконання усіма державами, що підписали той або інший акт. До специфічних принципів відносять:

- дотримання суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності держав;
- суверенна рівність усіх держав;
- ненапад і невтручання у внутрішні справи;
- взаємна та справедлива вигода;
- мирне співіснування; рівноправність і самовизначення народів;
- мирне регулювання спорів;

- усунення несправедливості, що виникає внаслідок застосування сили та позбавляє націю засобів для її нормального розвитку;
- сумлінне виконання міжнародних обов'язків;
- повага прав людини и основних свобод;
- відсутність прагнення до гегемонії в сферах впливу;
- сприяння міжнародній соціальній справедливості;
- міжнародне співробітництво з метою розвитку; вільний доступ до морів і від них – до країн, що їх не мають (згідно Хартії економічних прав і обов'язків держав) [15,16].

Основними чинниками розвитку зовнішньоекономічної діяльності є:

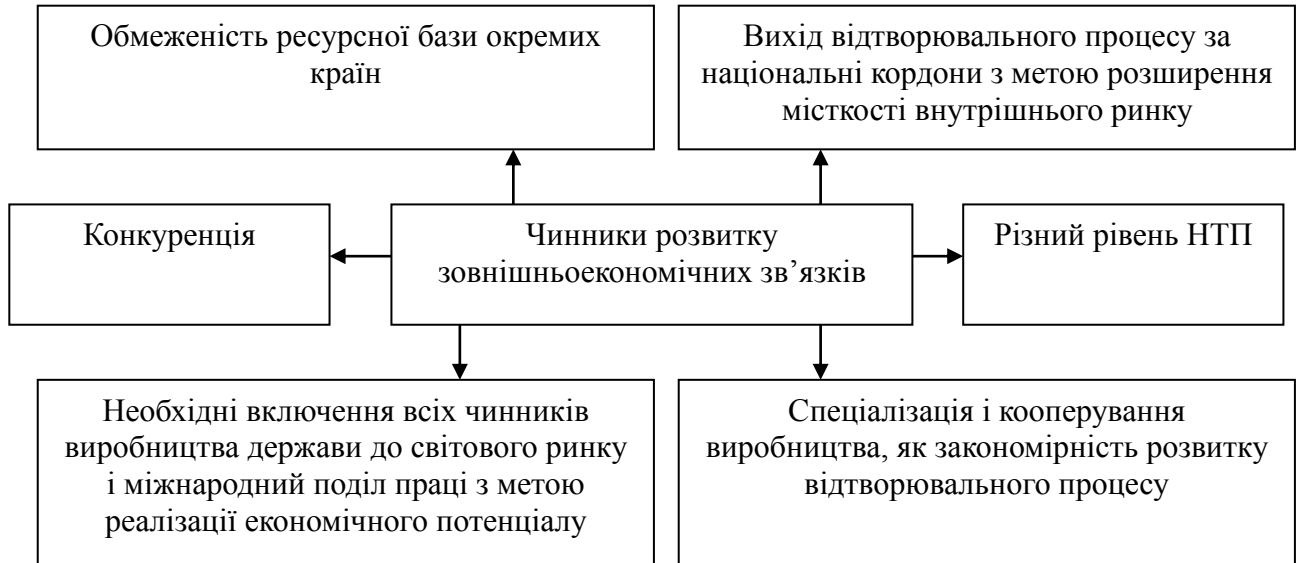
1. Нерівномірність економічного розвитку різних країн світу. Кожна країна має власну структуру галузей, свій рівень розвитку промисловості, сільського господарства, транспорту, зв'язку, сфери обслуговування, що визначає її міжнародну спеціалізацію.

2. Відмінність людських, сировинних, фінансових ресурсах. Людські, сировинні (природні) і фінансові ресурси нерівномірно зосереджені в різних країнах, що сприяє їх активному торговому обміну.

3. Характер політичних відносин. Зміцненню ЗЕД сприяє наявність дружніх політичних відносин між країнами. І, навпаки, політична конфронтація різко знижує зовнішньоторговельний оборот, аж до розриву економічних відносин.

4. Різний рівень науково-технічного розвитку. Формування ЗЕД сприяє обмін між країнами студентами, стажерами, науковими працівниками, викладачами; проведення спільних досліджень, експериментів; участь у геологічних і археологічних експедиціях; виконання контрактів з проведення проектних, науково-дослідних і конструкторських робіт.

5. Особливості географічного положення, природних і кліматичних умов. Унікальність географічного положення, природних і кліматичних умов деяких країн забезпечують їм зовнішні конкурентні переваги і визначають їх роль у міжнародній торгівлі [39,40,64,76,77].

Джерело: побудовано автором за [39,40]

Рис. 1.3 Чинники розвитку зовнішньоекономічних зв'язків

Головними чинниками розвитку зовнішньоекономічних зв'язків є: конкуренція; різний рівень науково-технічного прогресу; спеціалізація і кооперування виробництва; обмеженість ресурсної бази окремих країн; розширення місткості внутрішнього ринку.

Чинники, що впливають на організацію зовнішньоекономічної діяльності підприємств, доцільно розбити на дві групи: зовнішні та внутрішні (рис. 1.4).

До внутрішніх чинників впливу на організацію ЗЕД на підприємстві відносять:

- масштаби зовнішньоекономічної діяльності;
- витрати;
- складність продукції;
- досвід;
- контроль.

Джерело: побудовано автором за [43]

Рис. 1.4 Чинники, що впливають на організацію зовнішньоекономічної діяльності підприємства

До зовнішніх чинників впливу на організацію ЗЕД на підприємстві відносять:

- економічна свобода;
- конкуренція;
- присутність у державі;
- ризику.

Без аналізу цих чинників, які формують систему конкурентного середовища підприємства, неможлива практична робота на ринку. Чинники розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства можна також поділити на:

- наукові;

- техніко-технологічні;
- управлінські;
- економічні;
- соціально-демографічні;
- географічні;
- екологічні;
- політичні.

Техніко-технологічні чинники характеризуються розвитком техніки, обладнання, інструментів, процесів обробки та виготовлення продуктів, матеріалів і технологій, а також ноу-хау, відображають стан та динаміку науково-технічного прогресу, рівень техніки та технології, продуктивність та надійність устаткування, гнучкість виробничих процесів тощо.

Управлінські чинники характеризують структуру та ефективність системи управління аграрним підприємством, рівень організації його маркетингової та фінансово-економічної діяльності, характер організації виробничих процесів та організації праці, ступінь ефективності створених на підприємстві систем прогнозування, стратегічного та поточного планування, моніторингу та оперативного регулювання тощо.

Економічні чинники відображають стадію циклу розвитку економіки, розвиток інтеграційних процесів у економічному просторі, загальногосподарську та галузеву кон'юнктуру, методи та механізми регулювання господарської діяльності на рівні держави, регіонів та галузей тощо.

Соціально-демографічні чинники відображають стан та динаміку соціальних та демографічних процесів, що відбуваються на макро- та мікро-рівнях.

Екологічні чинники характеризують взаємозв'язок виробничо-економічної діяльності підприємства зі станом оточуючого природного середовища. До цієї групи слід віднести вимоги екологічного законодавства, витрати, що виникають у зв'язку з утилізацією відходів виробництва, витрати на утримання та експлуатацію природоохоронних споруд тощо.

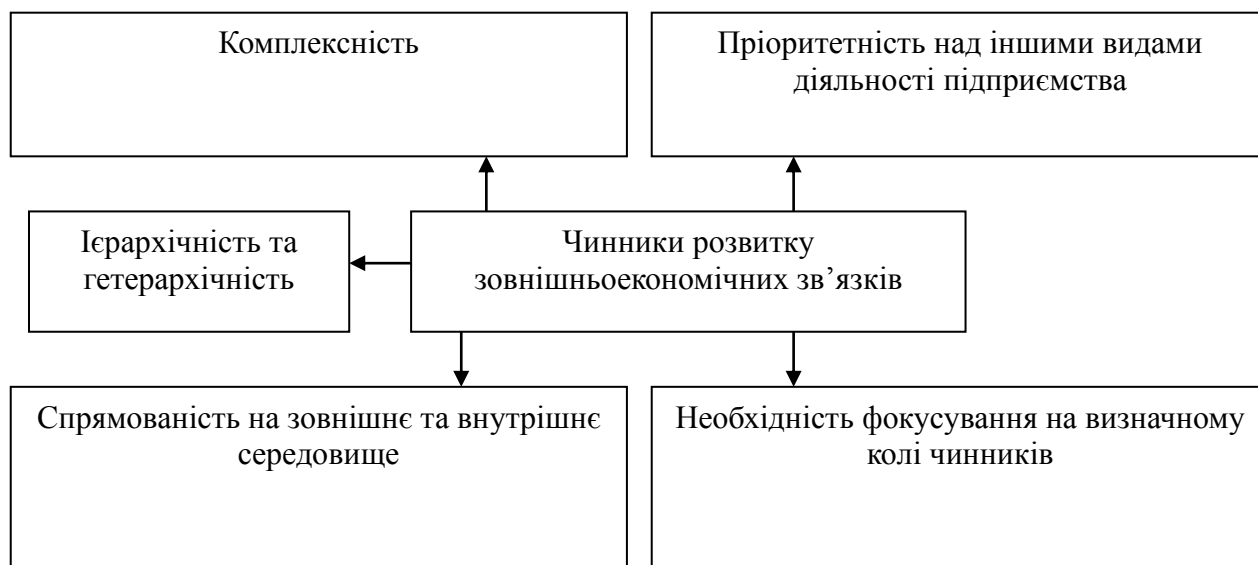
Географічні чинники – це чинники, які пов’язані з розміщенням, топографією місцевості, кліматом і натуральними ресурсами, зокрема, корисними копалинами.

Політичні чинники здійснюють суттєвий вплив на конкурентне середовище, серед найголовніших політичних чинників можна виділити, у першу чергу, загальнополітичний клімат та стан розвитку міжнародних відносин, політики іноземних країн щодо соціально-економічних та політичних перетворень в Україні, військово-політичні конфлікти в окремих регіонах світу. Група політичних чинників має однозначно зовнішній характер походження по відношенню до підприємства, через що можливість прямого впливу на них з боку підприємства майже повністю відсутня.

Особливої уваги заслуговують чинники конкуренції, тобто чинники, які відбивають майбутні та поточні дії конкурентів, зміни в частках ринків, концентрації конкурентів тощо. Для системного аналізу та оцінки впливу цих факторів чинники на ринок та визначення характеру конкурентної боротьби використовують модель п’яти сил конкуренції М. Портера [43].

Нестабільність зовнішніх та внутрішніх чинників змушує вітчизняних суб’єктів господарювання шукати нові способи для утримання позицій на наявних ринках та розширення нових ринків збуту з метою забезпечення розвитку своєї діяльності. Вихід підприємств на зовнішні ринки характеризується складністю та певною тривалістю цього процесу. Освоєння нового ринку збуту потребує від підприємства суттєвих затрат часу, витрат матеріальних та трудових ресурсів, тому планування процесу виходу підприємства на новий ринок є важливою складовою частиною в системі менеджменту, яка потребує врахування потенціалу та можливостей організації, факторів внутрішнього та зовнішнього середовища [10,11,64,71].

Для здійснення зовнішньоекономічної діяльності підприємство повинно розробити стратегію ЗЕД. Розробка стратегії ЗЕД підприємства відбувається на основі врахування особливостей, які визначають цю стратегію (рис. 1.5).

Джерело: побудовано автором за [10,11]

Рис. 1.5 Особливості зовнішньоекономічної стратегії підприємства

Вірно сформульована та розроблена зовнішньоекономічна стратегія є запорукою успішного розвитку підприємства, що досягається можливістю організації вчасно реагувати на зміни зовнішнього середовища, підлаштовуватись під сучасні тренди [71]. Для успішної інтеграції в міжнародний простір вітчизняним підприємствам надзвичайно важливо будувати свою зовнішньоекономічну стратегію, орієнтуючись на цінності, які сьогодні популяризовані в розвинутих країнах: дотримання норм законодавства; чесна конкуренція; виробництво продукції з раціональним використанням ресурсів та мінімізацією негативного впливу на навколишнє середовище; соціальна відповідальність. Реалізація стратегії зовнішньоекономічної діяльності підприємства передбачає розроблення сукупності прогнозів для забезпечення керованості та контролю процесу функціонування підприємства на зовнішньому ринку, прийнятих ефективних рішень, визначення напрямів розвитку [10,11].

1.3. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів в умовах глобалізації

Основними законодавчими актами, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність в Україні, є наступні:

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» прийнятий 16 квітня 1991 року під № 959. Цей закон формулює ключові принципи та правила, які стосуються зовнішньоекономічних операцій і визначає митні та податкові аспекти.

2. Митний кодекс України. Митний кодекс установлює порядок митного контролю та регулює процедури митного оформлення при ввезенні та вивезенні товарів через митницю України. Він також визначає правила оподаткування митними платежами.

3. Податковий кодекс України. Податковий кодекс встановлює правила оподаткування підприємств, включаючи оподаткування під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

4. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 року під № 2473. Цей закон регулює валютні операції, обмін валюти та інші питання, пов'язані з валютним регулюванням.

5. Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті, затверджене Правлінням Національного банку України 2 січня 2019 року під № 5. Це положення містить вимоги та процедури, які стосуються проведення іноземної валютної діяльності в Україні.

6. Постанова Правління Національного банку України щодо роботи банківської системи під час введення воєнного стану, прийнята 24 лютого 2022 року під № 18. Ця постанова регулює особливості діяльності банківської системи та фінансового ринку в період воєнного стану.

Ці закони та регуляторні акти встановлюють норми та правила для здійснення зовнішньоекономічної діяльності та валютних операцій в Україні. Підприємства повинні дотримуватися цих законів, щоб забезпечити законність та легальність своєї зовнішньої торгівлі [23].

Згідно зі статтею 3 Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», в Україні суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності можуть бути різні категорії осіб та утворень:

1. Фізичні особи – є громадяни України, іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні.

2. Юридичні особи – це підприємства та організації, які зареєстровані як суб'єкти господарювання в Україні.

3. Об'єднання фізичних осіб та юридичних осіб – це групи осіб, які не є юридичними особами відповідно до законодавства України, але мають постійне місцезнаходження в Україні.

4. Структурні підрозділи іноземних суб'єктів господарювання – це, наприклад, філії, які не є юридичними особами, але мають постійне місцезнаходження в Україні.

5. Спільні підприємства – це утворення, в учасниках яких є як українські, так і іноземні суб'єкти господарювання.

6. Інші суб'єкти – постійні представництва нерезидентів [23].

Матеріальною основою зовнішньоекономічної діяльності є зовнішньоекономічний комплекс країни або регіону. Зовнішньоекономічний комплекс – це сукупність галузей, підгалузей, об'єднань, підприємств і організацій, які займаються виробництвом продукції на експорт або використовують продукцію, що була імпортована, а також здійснюють додаткові форми зовнішньоекономічної діяльності. Світові глобалізаційні процеси обумовлюють розмивання національних кордонів у сфері використання ресурсів і продукції. Певні регіони країн мають сьогодні додаткові конкурентні переваги в залученні кращих ресурсів на кращих умовах, тому що в цих регіонах склалися кращі умови праці та інвестиційний клімат, чому сприяли не лише центральні органи влади, а й ефективна регіональна політика зовнішньоекономічної діяльності [68,69].

В Україні існує певна регіональна розбалансованість щодо економічного розвитку, а також регіони нерівномірно беруть участь у зовнішньоекономічних

зв'язках, що знаходять висвітлення як в об'ємних, так і в структурних показниках їх економічного розвитку. Зовнішньоекономічна орієнтація розвитку спостерігається в індустріальних регіонах, оскільки вони володіють значимим у сучасних умовах експортним потенціалом, займають вигідне географічне положення, мають інфраструктуру, яка забезпечує їх функціонування й відносно диверсифіковану виробничу структуру. Зовнішньоекономічні зв'язки здійснюються в основному через великі міста. У цих містах функціонують, як правило, більшість всіх розміщених у регіоні підприємств з іноземними інвестиціями, концентруються зовнішньоторговельні функції, залучені в регіоні іноземні кредити, обслуговуючі й супутні види діяльності, але значна частина периферійних територій знаходиться поза процесами інтернаціоналізації економіки. Тому в основі державної регіональної політики України покладено принципове усвідомлення, що підвищення рівня конкурентоспроможності усіх регіонів неможливе без створення таких умов, які б дали змогу регіонам реалізувати свій внутрішній потенціал, здійснити свій внесок у національну економіку й ефективно використати конкурентні переваги регіональної економіки на зовнішньому ринку [15,16].

На регіональному рівні зовнішньоекономічна діяльність здійснюється за такими напрямками:

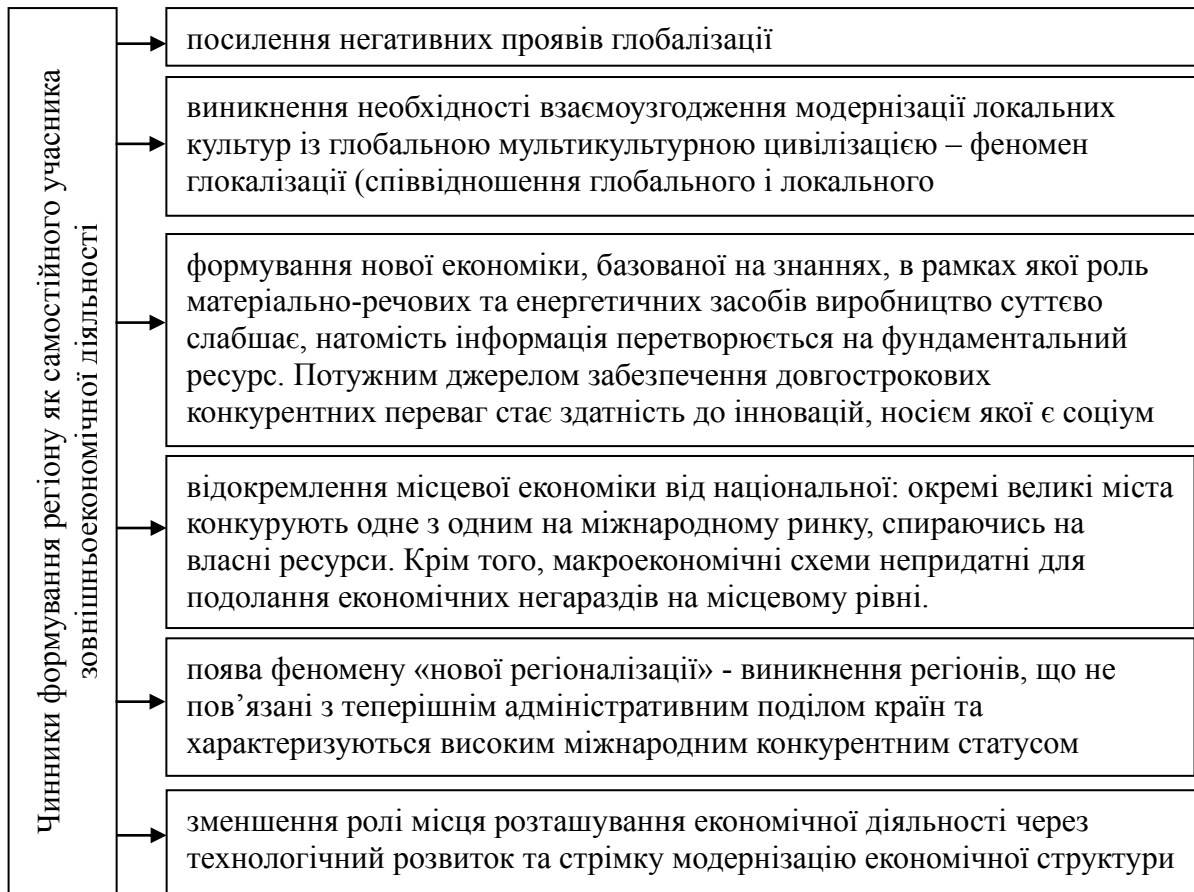
- експорт;
- імпорт;
- іноземні інвестиції;
- власні інвестиції;
- забезпечення економічної безпеки;
- фінансово-економічні заходи для стимулювання експорту, розвитку експортного потенціалу й виробництв для заміщення імпорту;
- удосконалення правової бази та системи інформаційного, дипломатичного й організаційного забезпечення;
- розвиток інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності тощо [33, с. 27].

Формування регіону як самостійного учасника ЗЕД є важливим етапом у розвитку його економічного потенціалу та інтеграції у світові ринки. У сучасних умовах глобалізації регіони отримують дедалі більшу автономію у вирішенні економічних питань, що сприяє їх участі в міжнародному поділі праці та розвитку власних економічних ініціатив [68,69].

Вплив глобалізації на регіони та регіональні політики полягає в розмиванні національних кордонів у частині використання ресурсів і продукції. Мобільність ресурсів зростає не лише в національних, а й світових масштабах. Праця та капітал переміщуються в ті країни й регіони, де для них існують кращі умови. Кращі умови праці (а це не лише рівень оплати, але й безпека життя і стан довкілля) та кращий інвестиційний клімат, на які суттєво впливає не лише центральна, а й регіональна влада, створюють певним регіонам додаткові конкурентні переваги в залученні кращих ресурсів на кращих умовах.

Лібералізація зовнішньої торгівлі (зокрема, через членство в СОТ, запровадження спеціальних економічних зон, угод про вільну торгівлю тощо) полегшує умови для експорту/імпорту. ЗЕД регіону являє собою діяльність економічних суб'єктів регіону, а також місцевих органів виконавчої влади в галузі зовнішньоекономічних відносин, основними видами якої є: міжнародна торгівля товарами та послугами, міжнародні коопераційні зв'язки в галузі виробництва, рух капіталів та іноземних інвестицій, міжнародна міграція робочої сили, обмін в галузі науки та техніки, валютно-фінансові та кредитні відносини.

До чинників формування регіону як самостійного учасника зовнішньоекономічної діяльності можна віднести такі (рис. 1.6).

Джерело: складено автором за [14,20,25]

Рис. 1.6. Чинники формування регіону як самостійного учасника зовнішньоекономічної діяльності

Основні економічні інструменти, які сьогодні застосовує національний уряд, покликані насамперед пришвидшити загальне одужання національної економіки, а не розв'язувати проблеми конкретних сегментів населення чи окремих місцевостей.

Основні етапи формування регіону як учасника ЗЕД є наступними :

1. Аналіз економічного потенціалу регіону:

- оцінка природних, трудових та інфраструктурних ресурсів;
- визначення конкурентних переваг, таких як наявність унікальних галузей, виробництв чи культурного потенціалу;
- вивчення зовнішньоекономічного середовища, потенційних партнерів та ринків.

2. Розробка стратегії регіонального розвитку:

- формування стратегічних напрямів співпраці з міжнародними партнерами;
- інвестування в інфраструктуру, необхідну для підтримки ЗЕД (транспорт, логістика, митні послуги);
- підготовка кадрового потенціалу для забезпечення професійного супроводу міжнародних проєктів.

3. Інституційне забезпечення регіону:

- створення або адаптація місцевих органів управління, які відповідатимуть за розвиток ЗЕД;
- встановлення правових рамок та сприяння полегшенню процедур для експортерів та імпортерів;
- підтримка місцевих підприємств у виході на міжнародні ринки через програми субсидій, консалтингу чи промоції.

4. Розвиток міжнародного співробітництва:

- пошук партнерів серед інших регіонів світу, міст-побратимів чи міжнародних організацій;
- участь у міжнародних форумах, виставках і конференціях;
- розробка програм спільних інвестиційних проєктів.

5. Забезпечення інноваційного розвитку:

- підтримка експорту продукції з високою доданою вартістю;
- сприяння впровадженню передових технологій у виробництво та управління;
- розвиток кластерів та індустріальних парків, орієнтованих на ЗЕД.

Переваги самостійного формування ЗЕД регіону є:

- економічний ріст регіону шляхом залучення інвестицій, розширення ринків збуту, зростання доходів місцевих підприємств;
- зміцнення міжнародних зв'язків регіону в напрямі розвитку міжрегіональної співпраці сприяє встановленню довгострокових партнерств;

–підвищення конкурентоспроможності регіону шляхом їх активної конкуренції між собою на міжнародному рівні, що стимулює їхній розвиток [57,64,65,66,76,77].

В Україні формування регіону як самостійного учасника конкурентних відносин на національному та світовому рівнях знаходиться на початковому етапі. Це обумовлено такими причинами:

- неоднозначність українського законодавства в цій сфері;
- обмеженість регіонів у проведенні самостійної економічної політики;
- усталені стереотипи централізованої планової економіки;
- високий ризик дезінтеграції держави, що стало причиною зволікання із проведенням адміністративно-територіальної реформи.

Слід зазначити, що сфера ЗЕД за визначенням залишається тією сферою господарювання, в якій держава продовжує зберігати за собою вагому регулюючу роль, яка здійснюється в інтересах пріоритетів загальнонаціонального розвитку, державної внутрішньої та зовнішньої політики. Отже, в основу організації зовнішньоекономічної діяльності регіону в умовах глобалізації покладено знаходження певного балансу загальнонаціональних та регіональних інтересів, а також комерційних інтересів суб'єктів господарювання, розміщених на території регіонів, та вибудова із урахуванням цього балансу активних зовнішньоекономічних зв'язків певної території [57,64,65,66,76,77].

Формування регіону як самостійного учасника ЗЕД – це складний, але перспективний процес. Він потребує системного підходу, координації зусиль місцевої влади, бізнесу та громадськості. Успішна реалізація такого підходу дозволяє регіону ефективно інтегруватися в світову економіку, забезпечуючи підвищення добробуту та сталий розвиток території.

Висновки до розділу 1.

У першому розділі кваліфікаційної роботи з'ясовано сутність поняття зовнішньоекономічна діяльність, як систему економічних відносин, які

складаються в процесі обміну ресурсами всіх видів між державами та їх економічними суб'єктами. Визначено цілі та класифікацію видів зовнішньоекономічної діяльності. Узагальнено основні принципи та чинники розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації. Основними принципами ЗЕД визначено загальні, специфічні та національні принципи. Досліджено особливості зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах глобалізації та її основні напрями здійснення.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз структури і динаміки зовнішньоекономічної діяльності регіонів України

В умовах припинення торговельно-економічних відносин з росією та білорусією, які включно до 2021 року входили у першу десятку найбільших торговельних партнерів України, вітчизняний ринок здебільшого переорієнтувався на європейські ринки та розширив географію зовнішньої торгівлі за рахунок виходу на нові ринки збуту. Зокрема, згідно Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік загальний прогрес виконання Угоди збільшився з 63% у 2021 р. до 72% у 2022 р., тобто на 9%. Відносно решти сфер загальний прогрес виконання Угоди у сферах, дотичних до зовнішньої торгівлі, є дещо вищим у сфері «Технічні бар'єри у торгівлі» (87%, +1% у 2022 році) та істотно нижчим у сфері «Митні питання» (60%, +8% у 2022 році).

Прийняття низки законів України, зокрема ЗУ «Про матеріали і предмети, призначені для контакту з харчовими продуктами» (№ 2718-IX від 03.11.2022), ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення державного регулювання у сфері поводження з пестицидами і агрохімікатами» (№ 2775-IX від 16.11.2022), ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у сфері охорони прав на сорти рослин та насінництва і розсадництва у відповідність із положеннями законодавства Європейського Союзу» № 2763-IX від 16.11.2022 тощо дозволило забезпечити прогрес виконання Угоди у сфері «Санітарні та фітосанітарні заходи» на рівні 72% (+8% у 2022 році) [25,53].

Важливим досягненням України у сфері реалізації митної політики є набуття нею статусу повноправної країни-учасниці (з 1 жовтня 2022 року) Конвенції про процедуру спільного транзиту, Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами та міжнародне застосування NCTS (New

Computerized Transit System / Нова комп'ютеризована транзитна система). Протягом 2019 – I півріччя 2023 рр. у структурі експорту України превалювали низько- та середньотехнологічні товари. При цьому частка найбільш експортованих товарів у загальному експорті за чотирма розділами УКТ ЗЕД коливалася у межах 65,1–69% (табл. 2.1).

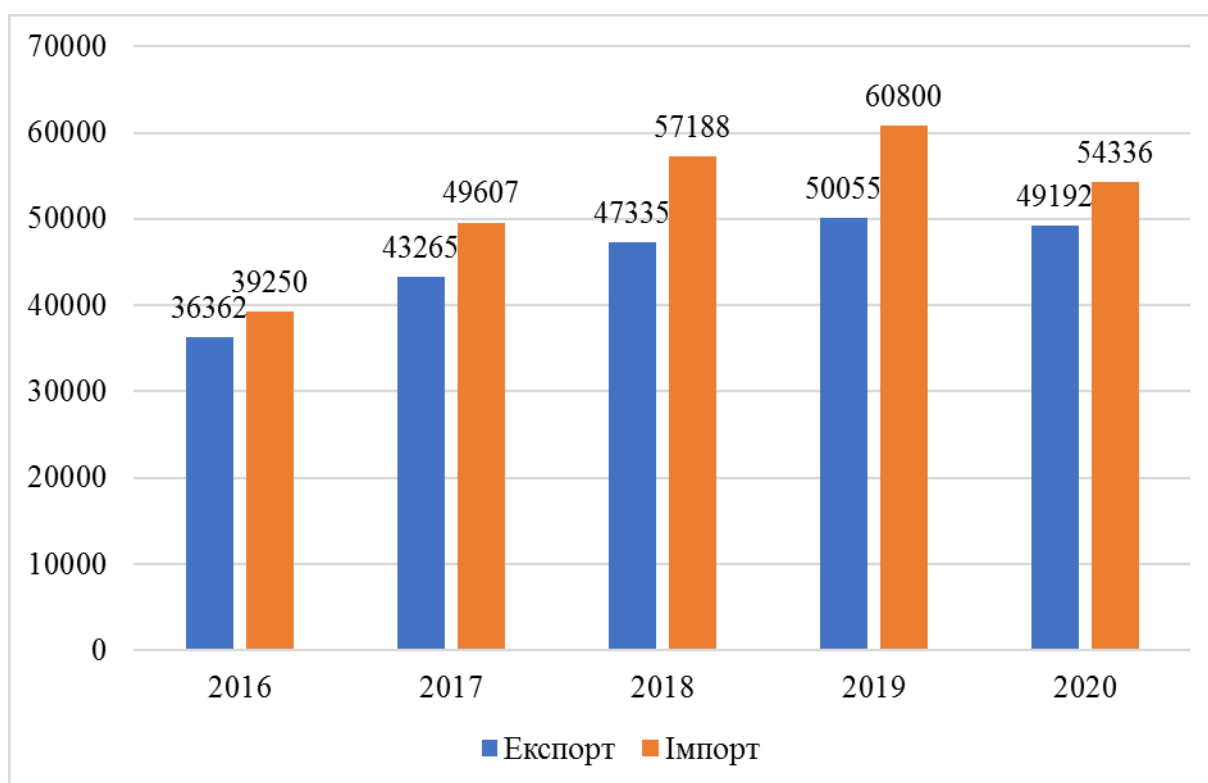
Таблиця 2.1

Індекси концентрації загального експорту та імпорту України за Розділами УКТ ЗЕД

Розділ УКТ ЗЕД		2019	2020	2021	2022	1 півріччя 2023
Експорт						
II	Продукти рослинного походження	25,8%	24,2%	22,8%	30,5%	34,5%
III	Жири та олії тваринного або рослинного походження	9,5 %	11,7%	10,3%	13,5%	14,7%
IV	Мінеральні продукти	9,7%	10,8%	12,4%	9,8%	6,4%*
XV	Недорогоцінні метали та вироби з них	20,5%	18,4%	23,5%	13,6%	10,9%
Разом		65,5%	65,1%	69%	67,4%	68%
Імпорт						
V	Мінеральні продукти	21,4%	15,9%	20,5%	23,7%	19,6%
VI	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	12,3%	13,5%	13,4%	11,2%	12,4%
XVI	Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	21,9%	21,3%	19,5%	16,6%	17,1%
XVII	Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	10,1%	10,6%	10,4%	10,2%	10,9%
Разом		65,7%	61,3%	63,8%	61,7%	60%

Джерело: складено за [25,53]

У структурі імпорту близько 40% припадає на середньо- і високотехнологічні товари. Протягом 2019 – I півріччя 2023 рр. частка найбільш імпортованих товарів у розрізі розділів УКТ ЗЕД незначно зменшилась з 65,7% до 60%. У розрізі товарних груп близько 20% загального експорту незмінно складають «10. зернові культури» і така ж приблизно частка припадає на «27. палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки» у загальній структурі імпорту України [25,53].

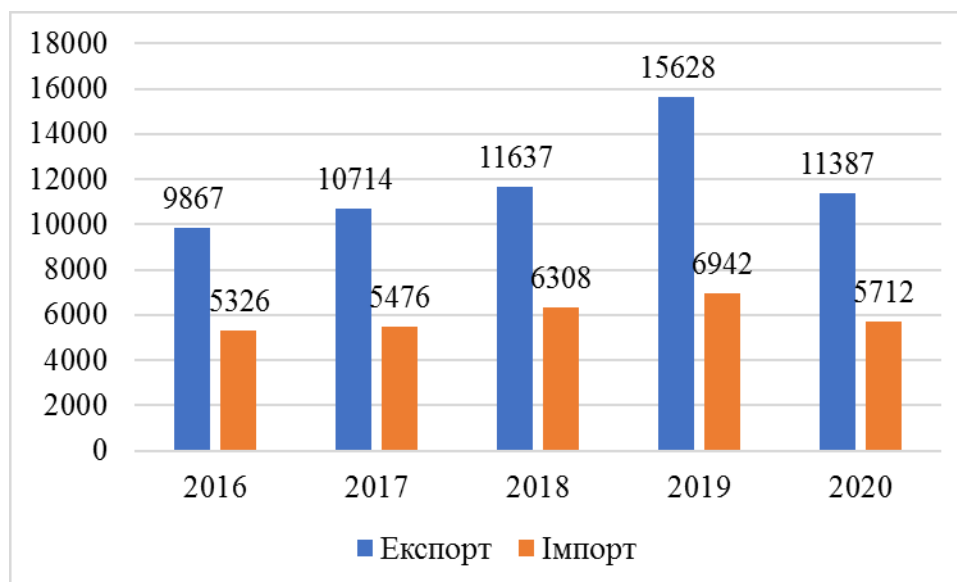
Джерело: складено автором за [72]

Рис. 2.1. Динаміка складових зовнішньої торгівлі товарами в Україні у 2016-2020 рр., млн доларів США

За досліджуваний період обсяги експорту товару зростали нерівномірно відносно імпорту. В загальному обсяг експорту товарів зріс на 35,28% з 36362 млн дол США в 2016 році до 49192 млн дол США в 2020 році, що зумовлено, в першу чергу, поступовим його зростанням до 2019 року. В 2020 році обсяг експорту товарів скоротився на 1,72%, що зумовлено впливом соціально-економічних наслідків пандемії COVID-19. Обсяг імпорту товарів, в свою чергу

зріс на 38,44% з 39250 млн дол США в 2016 році до 54336 млн дол США в 2020 році, Найбільше зростання імпорту товарів спостерігається в 2017 році (на 26,39%). В 2020 році обсяг імпорту товарів також скоротився (на 10,63%) [65,66,67,72].

Аналіз складових зовнішньої торгівлі послугами представлено на рис. 2.2.

Джерело: складено автором за [72]

Рис. 2.2. Динаміка складових зовнішньої торгівлі послугами в Україні у 2016-2020 рр., млн доларів США

Щодо динаміки розвитку торгівлі послугами, то тут ситуація склалась протилежна: в загальному обсяг експорту послуг зріс на 15,4% з 9867 млн дол США в 2016 році до 11387 млн дол в 2020 році. Найбільше зростання спостерігаємо в 2019 році (на 34,3%). Обсяг імпорту, в свою чергу зріс лише на 7,25% з 5326 млн дол США в 2016 році до 5712 млн дол США в 2020 році. Таку ситуацію можна пояснити тим, що у сфері торгівлі товарами економіка України імпортозалежна, тобто внутрішнє виробництво не може повністю задовольнити потреб населення. У галузі торгівлі послугами, навпаки, Україна є експортоорієнтованою, особливо за рахунок фінансових і банківських послуг та туризму.

2.2. Визначення основних партнерів України у зовнішньоекономічній діяльності

Регіони України мають тісні зовнішньоекономічні зв'язки з багатьма країнами світу. Кожен регіон має свої специфічні особливості у сфері зовнішньої торгівлі, що зумовлено його економічним профілем, природними ресурсами, географічним положенням і традиціями співпраці.

1. Західні регіони України (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області):

– основні партнери: Європейський Союз, зокрема Польща, Німеччина, Чехія, Угорщина, Румунія;

– експорт: деревообробна продукція, меблі, продукти харчування, одяг і текстиль, електроніка;

– імпорт: Технології, транспортні засоби, обладнання, хімічна продукція.

2. Центральні регіони України (Київська, Черкаська, Вінницька області):

– основні партнери: ЄС (Нідерланди, Польща, Німеччина), Китай, США;

– експорт: продукція сільського господарства (зернові, олія), продукти харчування, хімічна продукція;

– імпорт: машини й обладнання, електроніка, фармацевтична продукція.

3. Південні регіони України (Одеська, Херсонська, Миколаївська області):

– основні партнери: Туреччина, ЄС, Китай, Близький Схід, країни Африки;

– експорт: зернові культури, олія, металопродукція, морські послуги (перевезення через порти);

– імпорт: фрукти, риба, текстиль, транспортні засоби, енергетичні ресурси.

4. Східні регіони України (Харківська, Донецька, Луганська області):

– основні партнери: Польща, Китай, Туреччина, країни СНД;

– експорт: металургія, продукція машинобудування, хімія, продукція енергетичного сектору;

– імпорт: енергоресурси, обладнання, хімічна сировина.

5. Північні регіони України (Чернігівська, Сумська області):

- основні партнери: країни ЄС (Литва, Латвія, Німеччина), Китай;
- експорт: продукція агропромислового комплексу (зернові, олія, молочні продукти), деревина;
- імпорт: машини й обладнання, електроніка, паливо, хімічна продукція.

6. Дніпропетровська та Запорізька області:

- основні партнери: ЄС, Китай, Туреччина, США;
- експорт: металопродукція, хімія, продукція машинобудування;
- імпорт: технології, енергоресурси, обладнання.

Проаналізуємо стан зовнішньої торгівлі товарами з основними торговельними партнерами України за 2022-2023 р.р. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Стан зовнішньої торгівлі товарами з основними торговельними партнерами України за 2022-2023 р.р. (млрд. доларів США)

Країни	I півріччя 2022 р.				I півріччя 2023 р.			
	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо
Усього	47,9	22,6	25,3	-2,6	49,8	19,4	30,4	-11,0
ЄС	25,0	13,4	11,6	1,8	27,7	12,1	15,7	-3,6
Китай	5,1	1,6	3,5	-1,9	6,4	1,7	4,7	-3,1
Туреччина	2,5	1,3	1,2	0,1	4,0	1,6	2,4	-0,8
США	1,6	0,4	1,2	-0,7	1,6	0,3	1,3	-1,0
СНД	5,2	1,5	3,7	-2,3	1,4	0,8	0,7	0,1
Індія	1,0	0,5	0,5	-0,1	1,3	0,3	1,0	-0,6
Єгипет	0,6	0,5	0,05	0,5	0,7	0,6	0,1	0,4
Інші	7,0	3,5	3,5	0,0	6,7	2,2	4,6	-2,4

Джерело: складено автором за [24]

У географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами понад 62 % експорту та майже 52 % імпорту України припадало на ЄС, частка товарообігу з яким у підсумку зросла до 56 %. В умовах війни Україна, наскільки це можливо, використовує режим вільної торгівлі, передбачений поглибленою і всеохоплюючою зоною вільної торгівлі. Успішно також використовується такий

інструмент підтримки української економіки, як скасування ЄС торговельних обмежень на український експорт.

Проте в першій половині поточного року зафіксовано зменшення вартісних обсягів експорту до ЄС на 10 % до 12 млрд доларів США, спричинене падінням обсягів експорту більшості товарних груп:

- паливно-мастильних матеріалів – на 53 %;
- капітального обладнання (крім транспортного обладнання) та його запчастин і аксесуарів – на 23 %;
- промислових матеріалів – на 20 %;
- споживчих товарів – на 18 %.

Зменшення показника експорту не вдалося компенсувати збільшенням постачання до ЄС транспортного обладнання та його запчастин і аксесуарів (на 17 %), інших товарів (на 1867 %), а також продовольства й сировини для його виробництва (на 29 %). Експорту цієї групи товарів не сприяли проблеми з транзитом аграрної продукції, а також заборона з боку Польщі, Угорщини, Болгарії, Словаччини та Румунії на імпорт української пшениці, кукурудзи, насіння ріпаку та соняшнику до 15 вересня поточного року. Заборона може бути продовжена до кінця 2023 р. [24,65,66].

Прямою протилежністю українському експорту до ЄС був імпорт, який збільшився з ЄС на 35 % і становив 15,7 млрд доларів США. Україна збільшила ввезення товарів з ЄС за всіма, без винятку, основними групами товарів, що спричинило нарощування негативного сальдо у торгівлі.

Продовжується тенденція зменшення обсягів торгівлі товарами з країнами СНД. Їхня частка у географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами скоротилася до 2,9 %, питома вага цього об'єднання країн в експорті зменшилася до 4 %, а в імпорті – до 2,2 %. Зафіксовано падіння експорту до країн СНД на 47 % до 0,8 млрд доларів США внаслідок зменшення постачань майже всіх груп товарів, крім паливно-енергетичних (збільшення експорту електроенергії до Молдови) та інших товарів, які становлять незначну частку. Прогнозовано зменшилися і обсяги ввезення товарів з країни СНД на 82 % до 0,7 млрд доларів

США, за винятком продовольства, сировини для його виробництва та інших товарів.

ЄС є основним торговельним партнером України. У 2022 році частка торгівлі товарами та послугами з ЄС становила 53,6% від загального обсягу торгівлі України (39,1% у 2021 році).

Крім ЄС, значні обсяги товарних потоків з України також прямували до Китаю (8,5 %), Туреччини (8,2 %), Єгипту (2,9 %), Індії (1,6 %) та США (1,5 %). Серед основних торговельних партнерів найбільше поліпшився показник експорту до Туреччини (на 24 %) за рахунок нарощування поставок олії соняшникової, пшениці, соєвих бобів, ячменю, гороху, лісоматеріалів, феросплавів, двигунів, запчастин до залізничних локомотивів, моторних вагонів трамваїв тощо.

Зважаючи на потреби української економіки, помітно зріс імпорт з Китаю (зокрема автомобілів, безпілотних літальних апаратів, комп'ютерів, побутової техніки, металопродукції, електрогенераторних установок, акумуляторів електричних, засобів захисту рослин, добрив, нафтопродуктів тощо) та Туреччини (нафтопродуктів, електрогенераторних установок, транспортних засобів, металопродукції, шин та покришок, лікарських засобів, солі, овочів, риби свіжої тощо) [24].

Країни Європи є основними партнерами Прикарпаття, зокрема Івано-Франківщини у зовнішньоекономічній діяльності суб'єктів господарської діяльності області. За даними головного управління статистики в Івано-Франківській області, минулоріч до країн Європи було спрямовано 69,7% обсягів експорту усіх товарів, у тому числі до країн Європейського Союзу – 59,3%. Імпорт з країн Європи склав 86,7% від загального обсягу імпорту товарів, із країн ЄС – 53,1%.

У 2020 році до країн Європи експортовано товарів на 528,1 млн доларів США. Близько 70% обсягу експорту склали поставки до Румунії, Польщі, Словаччини, Італії, Чехії, Німеччини, Угорщини. Особливим попитом у країнах ЄС користувались механічні та електричні машини (основні покупці – Румунія,

Польща, Італія), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (Словаччина, Польща, Італія), деревина і вироби з деревини (Швеція, Румунія, Польща), мінеральні продукти, полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (Румунія, Чехія, Угорщина), продукти рослинного походження (Польща, Німеччина, Італія), текстильні матеріали та текстильні вироби (Словаччина, Німеччина).

З країн Європи отримано товарів на 555,9 млн доларів США, що становить 80,3% обсягів 2019 року. Половину обсягів надходжень отримано з Польщі, Німеччини, Румунії, Італії, Угорщини, Словаччини, Литви та Чехії. У структурі імпорту з країн Європейського Союзу провідну позицію займали механічні та електричні машини (переважно з Румунії, Німеччини, Італії), полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них (з Польщі, Угорщини, Німеччини), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (з Німеччини, Польщі, Франції), недорогоцінні метали та вироби з них (з Польщі, Німеччини, Словаччини), мінеральні продукти (з Литви, Польщі, Словаччини), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби (з Німеччини, Польщі, Франції), текстильні матеріали та текстильні вироби (з Румунії, Польщі, Німеччини). Питома вага країн ЄС у обсягах експорту послуг Івано-Франківської області становила 73,1%, імпорту – 93,1% [13].

Таким чином, Європейський Союз залишається ключовим партнером України у більшості регіонів завдяки близькості та угоді про асоціацію. Китай активно розширює свою присутність в імпорті та експорті України, особливо у сфері машинобудування та аграрного сектору. Туреччина є важливим партнером, особливо для південних регіонів, завдяки розвитку морських шляхів і спільних проектів у торгівлі. Кожен регіон України адаптується до світових викликів і використовує свої переваги, забезпечуючи стабільне зростання зовнішньоекономічної діяльності.

2.3. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності в регіонах України

Термін «глобалізація» походить від французького «global», тобто планетарний, всеосяжний та означає всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей [1, с. 126]. В умовах сучасної світової системи ключовим визначальним чинником розвитку суспільства та найвпливовішою силою є глобалізація. Вона охоплює всі галузі суспільного життя, включаючи економіку, політику, соціальну сферу, культуру, екологію, безпеку; впливає на виробництво товарів і послуг, використання робочої сили, інвестицій та технологій. Саме перетворення людства на єдину структурно-функціональну систему фахівці характеризують як процес глобалізації. Нині термін «глобалізація» є найбільш вживаною категорією, що використовується для дослідження й опису сучасних тенденцій розвитку економіки світу [29].

Глобальна економіка розглядається як історичний соціально-економічний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність національних економік, злиття національних ринків у єдиний світовий ринок [2, с. 23].

Фахівці та дослідники глобалізації не виробили єдиного підходу до розгляду виникнення, етапів становлення та чинників розвитку, наслідків і проявів глобалізаційних процесів у світовому економічному просторі, що обумовлено багатогранністю та складністю вищезначеного процесу.

З погляду етимології «глобальний» (від англ. global – глобальний, всеосяжний) – це такий, що охоплює увесь світ та всі аспекти його життя. Результат глобалізації знаходить прояв у більшій кількості країн у світовому економічному просторі, політичних, фінансових, міжнародних відносинах. Поняття «глобалізація» увійшло в науковий обіг у 80–х рр. ХХ ст. й відображує структурні та фундаментальні економічні перетворення, має трансформаційних

характер і тісно пов'язане із суспільними відносинами, впливає на формування соціально орієнтованої постіндустріальної світової цивілізації [29].

Водночас процес глобалізації впливає на основні структурні характеристики національного господарства, розширюючи сферу впливу, що необмежена географічними межами, формує глобальні правила економічного розвитку та створює конкурентне середовище країни. Вплив глобалізації є неоднозначним і суперечливим, при цьому сумарний результат визначається рівнем національної спроможності вести адекватну політику розвитку власних конкурентних переваг.

Глобалізація несе найбільшу вигоду країнам, що провадять ефективну політику підвищення своєї конкурентоспроможності. Також у разі відсутності єдиної політики розвитку національної економіки виникають кризові явища, стримується формування довгострокових міжнародних конкурентних переваг країни у світовому господарстві та послаблюються міжнародні конкурентні позиції. Отже, виникає проблема вибору щодо використання переваг глобалізації та протидії її загрозам внаслідок недорозвиненості інститутів. Тому наявність інституційної спроможності країни оптимально використовувати переваги глобалізації та нейтралізувати її загрози, спроможність формувати відповідні механізми розвитку глобальної конкурентоспроможності розглядаються як ключові завдання економічної політики будь-якої країни, в тому числі й України.

Конкурентоспроможний розвиток економіки України можливий за умови усвідомлення і формування національної господарської багаторівневої моделі, в якій кожна складова посилюватиме свій вплив на загальний позитивний ефект. Транснаціональні цикли відтворення, формування та розподілу розглядаються як складові вищого рівня. Другий рівень залучає механізми включення країни в систему регіональних відносин у стандартах ЄС, а третій – двосторонні відносини з країнами, які за рівнем розвитку відповідають Україні. Отже, посилення світових глобалізаційних та інтеграційних процесів актуалізує питання вибору місця й ролі національної економіки та її складових у світовій економічній системі [29].

Глобалізація відкриває нові можливості для економічного розвитку України. Вільний доступ до світових ринків сприяє зростанню експорту, залученню іноземних інвестицій та технологій. В умовах євроінтеграції українські компанії отримують можливість виходити на європейські ринки, що стимулює розвиток конкурентоспроможності та модернізацію виробничих процесів. Зокрема, відкритість до світових ринків дозволяє українським компаніям отримувати доступ до нових технологій і ринків збуту, що може підвищити конкурентоспроможність національної економіки. Особливо важливо це для аграрного сектора, металургії та IT-індустрії. Однією з головних переваг глобалізації для економіки України є можливість посилити свою конкурентоспроможність на міжнародному ринку. Завдяки відкриттю меж та можливості вільної участі в світовій торгівлі, українські підприємства отримують шанс пройти крок вперед у своєму розвитку та зайняти більш привабливі позиції на глобальному ринку. Інтеграція в європейську систему торгівлі дозволить українським компаніям мати доступ до більш широкого споживчого ринку та конкурувати з іноземними виробниками. Угода про асоціацію між Україною та ЄС відкриває для українських виробників нові ринки збуту. За даними Європейської комісії, Україна значно збільшила обсяги торгівлі з країнами ЄС після підписання цієї угоди, що позитивно вплинуло на економічні показники. Однак, поряд із позитивними аспектами, глобалізація створює певні виклики для економіки України. Вона може призводити до нерівномірного розподілу благ, що підвищує соціальну напругу та може викликати конфлікти. Зокрема, в Україні існує ризик, що деякі регіони залишаться поза вигодами глобалізації, що посилює соціальну нерівність. Вільний рух товарів і капіталів призводить до посилення конкуренції на внутрішньому ринку. Українські виробники, особливо малі та середні підприємства, часто не можуть конкурувати з великими міжнародними корпораціями через недостатній рівень технологічного розвитку та доступу до ресурсів. Крім того, глобалізація може призводити до відтоку кваліфікованої робочої сили за кордон, оскільки українці

шукають кращі умови праці в країнах ЄС. Це явище може негативно впливати на внутрішній ринок праці та соціальну стабільність [50].

Відкриття ринків і залучення іноземних інвестицій є важливим фактором розвитку, але це також робить країну більш залежною від зовнішніх економічних умов. Глобальні економічні кризи, коливання цін на сировинні ресурси та зміни в міжнародній торговельній політиці можуть негативно позначатися на українській економіці [61]. Залежність від зовнішніх постачальників енергоносіїв, зокрема природного газу, також залишається серйозною загрозою для економічної безпеки країни. Хоча Україна досягла певного прогресу в диверсифікації джерел енергопостачання, зокрема шляхом розвитку відновлюваних джерел енергії, проблема енергетичної незалежності залишається актуальною. Українському бізнесу потрібна модернізація, поліпшення виробництва та підвищення якості продукції. Держава повинна інвестувати в інновації та технологічний розвиток, інакше Україна ризикує залишатися на узбіччі світової економіки і, врешті-решт, перетворитися на країну, яка не реалізувала свій потенціал. Відповідно до цього проаналізовано інвестиційні проекти в регіонах України, визначивши найбільш привабливі для кожного регіону в контексті зовнішньоекономічної діяльності (табл. 2.3).

Загалом визначено 144 регіональні інвестиційні проекти в Україні. Лідером серед регіонів є Дніпропетровська область, виділено всього 1221,8 млн дол. США на інвестиційні проекти.

Для України залишається актуальним питання розробки національної політики глобалізації, спрямованої на подолання поточних викликів і зміцнення міжнародної позиції країни. Особливу увагу слід приділити захисту національних інтересів у глобальному контексті, оскільки це значно впливатиме на загальну економічну інтеграцію України в глобальні процеси та її статус на світовій арені.

Основні інвестиційні проєкти в регіонах України за видами економічної діяльності у 2023 році

Регіон	Найбільший інвестиційний проєкт у регіоні	Сума інвестицій, млн дол. США	Оцінка в Індексі регіональної інвестиційної привабливості, %	Види економічної діяльності
1	2	3	4	5
Львівський	Львівський індустриальний парк	81,215	–	Видобуток, легка промисловість
Волинський	Волинський Індустриальний парк «Novo»	15,9	2,52	Харчова та переробна промисловість
Закарпатський	Логістичний хаб	100	2,52	Транспорт і логістика
ІваноФранківський	Виробництво будівельних сумішей на основі гіпсу	7,2	2,52	Будівництво, видобуток
Житомирський	Будівництво житла для внутрішньопереміщених осіб, які постраждали внаслідок військової агресії	204,25	–	Будівництво, паливо та енергетика, охорона здоров'я
Київський	Будівництво складського комплексу	136,934	2,17	Транспорт і логістика, паливо й енергетика, важка промисловість
Черкаський	Вітрова електростанція 152,5 МВт	256,2	–	Паливо й енергетика
Кіровоградський	Будівництво заводу з виробництва листового скла	485,93	1,88	Важка промисловість, харчова та переробна промисловість
Миколаївський	Програма відновлення та розвитку Agrofusion 2023–2027	45,0	2,15	Сільське господарство

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5
Одеський	Індустріальний парк «Агропромисловий хаб: Малий Аджалицький Лиман»	434,235 2	2,15	Сільське господарство, будівництво, адміністративні та допоміжні послуги
Сумський	Модернізація, реконструкція системи водовідведення в м. Суми	167,847	1,28	Адміністративні та допоміжні послуги, паливо й енергетика
Полтавський	Проект кормового концентрату соєвого білка	67,0	1,28	Сільське господарство, видобуток
Дніпропетровський	Виробництво окатків DR-класу на ПівнГЗК для зеленої металургії	1221,8	1,88	Видобуток, паливо й енергетика
Харківський	Олексіївка сіті	281,13	1,28	Будівництво, транспорт і логістика

Джерело: складено автором за [50].

Ключові глобальні тенденції чинять безпосередній вплив на економічний розвиток регіонів України. До них можна віднести:

- формування багатополлярної системи економічної влади з появою нових центрів впливу, таких як Китай та Індія. За прогнозами, до 2050 року Китай значно перевершить США за економічними показниками, досягнувши понад 30,6 трильйона доларів США;
- зниження впливу міжнародних організацій. Експерти прогнозують поступове ослаблення ролі ЄС, в той час як країни G7 та G20 набиратимуть впливу, оскільки вони представляють провідні світові економіки;
- зростання потреби у фінансуванні;

- фінансіалізація економіки, яка є одним із головних чинників світової фінансової кризи, що змінює пріоритети розвитку. Вона включає масивні вливання фінансових ресурсів через випуск боргових інструментів і деривативів;
- зосередження виробничих потужностей у країнах, що розвиваються;
- переорієнтація на ресурсозберігаючі та екологічно чисті технології виробництва [50, 59].

Незважаючи на наявність низки проблем, за останні роки динаміка розвитку вітчизняної зовнішньої торгівлі є загалом позитивною. Окреслений Україною курс на активну євроінтеграцію став стимулом інтенсифікації зовнішньої торгівлі товарами й послугами, розширення географічних векторів товаропотоків. Уважаючи ефективність ЗЕД українських організацій одним із найважливіших факторів реалізації національного експортного потенціалу, питання освоєння ними нових зовнішніх ринків, підвищення власного рівня конкурентоспроможності шляхом поліпшення якості виробленої продукції та наданих послуг, створення раціональної експортно-імпортової структури та відповідного рівня економічної безпеки на державному рівні набувають особливої важливості [75].

Перспективи нарощування експортного потенціалу стають більш реальними за умови формування сприятливих для вітчизняних організацій економічних умов функціонування, що стимулювали б випуск і реалізацію високоякісної продукції, інтенсивну модернізацію виробництва, активне впровадження новітніх технологій, забезпечували б стабілізацію їхніх позицій на опанованих світових ринках і успішний вихід на нові. Доцільною є розробка організаціями стратегій ЗЕД, що супроводжувалась би встановленням чітких завдань підвищення ефективності зовнішньої торгівлі з урахуванням актуального впливу чинників її результативності [75].

Учені пропонують доповнювати їх моніторингом і прогнозуванням основних тенденцій світового ринку, використанням можливостей створення спільних організацій та шляхів залучення іноземних інвестицій, розробкою напрямів уніфікації якості продукції відповідно до світових стандартів та її

презентацією на міжнародних заходах, що повністю відповідає сучасній стратегії економічного співробітництва України з ЄС [73, 24]. Ураховуючи зазначену вище інформацію щодо основних чинників ефективної інтеграції України до європейського простору, доповнюючи її аналізом сучасної економічної практики, можна припустити, що успішна діяльність українських організацій на найбільшому світовому ринку, їхні гідні позиції порівняно з позиціями організацій країн-членів ЄС стають можливими шляхом набуття ними стійких конкурентних переваг, найпотужнішим джерелом яких, на думку фахівців, є високі технології [74]. Тобто високі результати діяльності організацій, особливо на зовнішніх ринках, досягаються переважно в разі цілеспрямованого пошуку новаторських можливостей виготовлення та/або впровадження нових видів товарів, виробничих засобів, реалізації нових видів послуг, освоєння нових ринків і форм організації виробництва та управління. Безумовно, це відбивається на стилі ведення бізнесу, вимагаючи його переорієнтації на розробку та впровадження нововведень, що оформлюється в проведення систематичної та цілеспрямованої інноваційної політики [82].

Висновки до розділу 2.

У другому розділі кваліфікаційної роботи проведено аналіз структури і динаміки ЗЕД регіонів України. З'ясовано, що протягом 2019 – I півріччя 2023 рр. у структурі експорту України превалювали низько- та середньотехнологічні товари. В 2020 році обсяг експорту товарів скоротився на 1,72%, що зумовлено впливом соціально-економічних наслідків пандемії COVID-19. З'ясовано, що ЄС залишається ключовим партнером України у більшості регіонів завдяки близькості та угоді про асоціацію. Проаналізовано вплив глобалізаційних процесів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності в регіонах України. Визначено, що на регіональному рівні в Україні реалізується 144 проекти з закордонними партнерами. З'ясовано, що за останні роки динаміка розвитку вітчизняної зовнішньої торгівлі є загалом позитивною.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

3.1. Проблеми та ризики, що перешкоджають розвитку ЗЕД в регіонах України в умовах війни

Протягом останніх років Україна займала гідне місце на світовому ринку: відбувалося збільшення обсягів зовнішньоторговельного обороту, відновлення зовнішньоекономічної діяльності після кризового спаду у 2014-2015 рр., закріплення вітчизняних експортерів на ринках європейських країн, розширення діяльності з партнерами з азіатського регіону тощо. Військова агресія росії проти України призвела до суттєвого зниження виробничого потенціалу експортно орієнтованих секторів економіки та порушенню логістичних шляхів постачання продукції на експорт [60].

В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну, звуження місткості внутрішнього ринку національна економіка стає все більш інтернаціоналізованою та інтегрованою у глобальні ланцюги доданої вартості. Станом на 2022 рік торговельна відкритість України склала майже 70%. При цьому в умовах геополітичного переформатування світових торговельних потоків поглиблюється торговельно-економічне співробітництво України з країнами ЄС та розширюється географія здійснення зовнішньоекономічної діяльності [25].

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності в регіонах України значно ускладнився через війну, що триває. Війна створює численні виклики, які заважають ефективному функціонуванню бізнесу та міжнародному співробітництву. Основними проблемами є такі:

1. Фізичне знищення інфраструктури:

– логістика та транспорт. Руйнування доріг, мостів, залізничних шляхів і портів ускладнює або повністю зупиняє постачання товарів як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Наприклад, блокада портів у

Чорному морі обмежує експорт аграрної продукції, яка є критично важливою для економіки України;

- енергетична інфраструктура. Постійні атаки на енергетичні об'єкти створюють дефіцит електроенергії, що впливає на роботу підприємств, зокрема тих, які залучені до виробництва та експорту продукції.

2. Зниження інвестиційної привабливості регіонів України:

- через високі ризики, пов'язані з війною, іноземні інвестори уникають вкладати кошти в Україну. Нестабільна ситуація з безпекою та прогнозовані економічні втрати зменшують довіру до країни як партнера;

- відсутність гарантій щодо захисту інвестицій також є суттєвим бар'єром для залучення міжнародного капіталу.

3. Міграція робочої сили та втрати людського капіталу в Україні:

- багато фахівців змушені покинути свої домівки через бойові дії, що призводить до нестачі кваліфікованої робочої сили в багатьох регіонах. Це знижує ефективність роботи підприємств і їхню здатність виконувати міжнародні контракти;

- еміграція населення також послаблює споживчий попит і можливість розширення внутрішнього ринку.

4. Фінансові проблеми на підприємствах та в регіонах України:

- погіршення доступу до фінансування для підприємств. Війна впливає на стабільність банківської системи, а також ускладнює доступ до кредитів для розвитку зовнішньоекономічної діяльності;

- зростання собівартості виробництва продукції через інфляцію, коливання курсу гривні та підвищення витрат на логістику, що робить українську продукцію менш конкурентоспроможною на міжнародних ринках.

5. Перешкоди в зовнішній торгівлі:

- санкції та обмеження на зовнішню торгівлю. Попри міжнародну підтримку, певні країни залишаються обережними щодо співпраці з Україною через можливі ризики, пов'язані з доставкою продукції або страхуванням товарів;

– втрата традиційних ринків збуту, таких як російський, білоруський та інші ринки СНД, на які раніше припадала значна частка експорту.

6. Проблеми регуляторного характеру в країні:

– бюрократичні бар'єри та недостатня адаптація законодавства до умов воєнного часу. Наприклад, складнощі з отриманням експортно-імпорتنих ліцензій або недостатня підтримка бізнесу на державному рівні;

– відсутність чіткої стратегії державного стимулювання ЗЕД, що сприяло б інтеграції України в міжнародні економічні структури.

7. Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств:

– постійна загроза ракетних ударів та обстрілів створює небезпеку для бізнес-операцій, міжнародних партнерів і транспортування товарів;

– ускладнена діяльність підприємств в окупованих або прифронтових регіонах.

8. Вплив на аграрний сектор України:

– Україна є одним із найбільших експортерів зернових, але війна порушила сезонні цикли виробництва та експорту. Через мінування полів, нестачу пального і складності з перевезенням аграрії стикаються зі значними втратами;

– експорт аграрної продукції часто блокується через дії Росії в Чорному морі, що призводить до значного скорочення валютних надходжень [78,79,80,81].

Розвиток зовнішньоекономічної діяльності у регіонах України в умовах війни супроводжується також численними ризиками, що можуть впливати на стабільність бізнесу, інвестиційну привабливість та економічний розвиток, до яких відносяться:

1. Фізична небезпека та руйнування інфраструктури регіонів України:

– постійні бойові дії, обстріли та мінування територій створюють загрозу для підприємств, складів, транспортних вузлів та логістичних маршрутів;

- руйнування транспортної інфраструктури (доріг, мостів, залізниць, портів) значно ускладнює імпортно-експортні операції та підвищує їхню вартість;

- ризик втрати виробничих потужностей підприємств через пошкодження або знищення будівель і обладнання.

2. Економічна нестабільність в країні:

- зменшення доходів населення та скорочення внутрішнього ринку знижують інтерес іноземних партнерів до співпраці;

- інфляція, девальвація національної валюти та нестабільність банківської системи ускладнюють фінансове планування;

- високий рівень державного боргу та необхідність витрат на оборону обмежують можливості підтримки бізнесу.

3. Політичні та юридичні ризики:

- нестабільна політична ситуація та труднощі в роботі державних органів влади можуть затримувати видачу дозволів, ліцензій та інших документів, необхідних для здійснення ЗЕД;

- введення обмежень на певні види експорту чи імпорту, санкції та зміна правил митного оформлення підвищують невизначеність для бізнесу;

- корупційні ризики в деяких регіонах можуть ускладнювати міжнародну діяльність компаній.

4. Логістичні труднощі на підприємствах:

- втрата контролю над частиною територій України унеможлиблює використання певних транспортних маршрутів та логістичних хабів;

- розбіжності між міжнародними стандартами логістики та реальними умовами перевезень у зонах бойових дій створюють додаткові витрати;

- високі страхові ставки на перевезення в зоні підвищеної небезпеки збільшують вартість товарів.

5. Психологічний та кадровий ризики:

- війна призводить до масової міграції населення, втрата кваліфікованих кадрів ускладнює роботу бізнесу;

- стресові умови праці для персоналу та керівників можуть впливати на ефективність прийняття управлінських рішень на підприємстві;
- складнощі з наймом працівників у деяких регіонах через військовий стан або мобілізацію.

6. Погіршення репутації країни як ділового партнера на міжнародному рівні:

- через військові дії багато іноземних компаній сприймають Україну як зону підвищеного ризику, що може стримувати інвесторів;
- небезпека невиконання контрактів через форс-мажорні обставини знижує довіру до українських компаній.

7. Відсутність доступу до ринків регіонів України, на яких відбуваються активні бойові дії:

- неможливість здійснення ЗЕД у регіонах України, що знаходяться під окупацією або зазнають активних бойових дій, значно знижує географію торгівлі;
- втрата доступу до портів Чорного моря обмежує можливості морських перевезень.

8. Енергетичні ризики:

- руйнування енергетичної інфраструктури (ТЕС, АЕС, ліній електропередач) обмежує можливості підприємств здійснювати виробничу діяльність;
- перебої з постачанням енергоносіїв (газу, вугілля) можуть впливати на витрати та конкурентоспроможність українських товарів на зовнішніх ринках [67,68,69].

Незважаючи на вищезазначені проблеми та ризики здійснення ЗЕД, економіка України поступово пристосовується до функціонування в умовах воєнного стану, що позначається на показниках зовнішньої торгівлі [64,65,66]. Так, товарообіг України почав відновлюватися, навіть продемонстрував невелике зростання у вартісному вимірі на 4 % (табл. 3.1).

Товарна структура зовнішньої торгівлі товарами за 2022-2023 р.р.

Код і найменування	2022 р.				2023 р.			
	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо
Всього	47939	22648	25291	-2642	49841	19407	30434	-11027
1-24 Продовольчі товари та с/г продукція	12822	1060	2762	7298	15229	11761	3468	8293
25-26 Мінеральні продукти	2522	2361	161	2200	1101	986	124	862
27 Паливно- енергетичні товари	6869	431	6438	-6007	6075	236	5838	-5602
28-40 Продукція хімічної промисловості, каучук	5650	1042	4608	-3566	6101	597	5504	-4906
41-43 Шкірсиловина, хутро, та вироби з них	168	65	103	-38	172	46	126	-79
44-49 Деревина та целюлозно- паперові вироби	1576	1160	416	743	1431	941	490	452
50-67 Текстиль, текстильні вироби, взуття	1660	447	1212	-765	1607	238	1369	-1132
68-70 Вироби із каменя, скла, кераміка	412	174	238	-64	460	150	310	-160
72-83 Метали та вробі з них	5115	4004	1111	2893	3592	2116	1476	641
84-90 Машини устаткування а транспорт	9378	2356	7022	-4667	10545	1660	8885	-7225
Інші товари	1767	549	1218	-669	3518	674	2844	-2170

Джерело: складено автором за [23,24,65,66].

Проте у фізичних обсягах товарообіг зменшився на рівнозначну величину. Негативну динаміку експорту товарів не вдалося подолати. Обсяг експорту скоротився на 14 % до 19,4 млрд доларів США. Фізичні обсяги експорту зросли

на 4 % завдяки вирішенню деяких проблем із логістикою, які виникли у зв'язку з російською агресією, що триває.

На відміну від експорту, вартісні обсяги імпорту товарів збільшилися на 20 % до 30,4 млрд доларів США, однак, фізичні обсяги імпорту впали на 26 %, що свідчить як про зростання світових цін на основні товари українського імпорту, так і про певні зміни у самій товарній структурі імпорту.

Значне зростання негативного сальдо торгівлі товарами, до понад 11 млрд доларів США, відбулося, зокрема, через значний дефіцит у торгівлі машинами, устаткуванням і транспортом, паливно-енергетичними товарами, продукцією хімічної промисловості, текстилем, текстильними виробами, взуттям та іншими товарами.

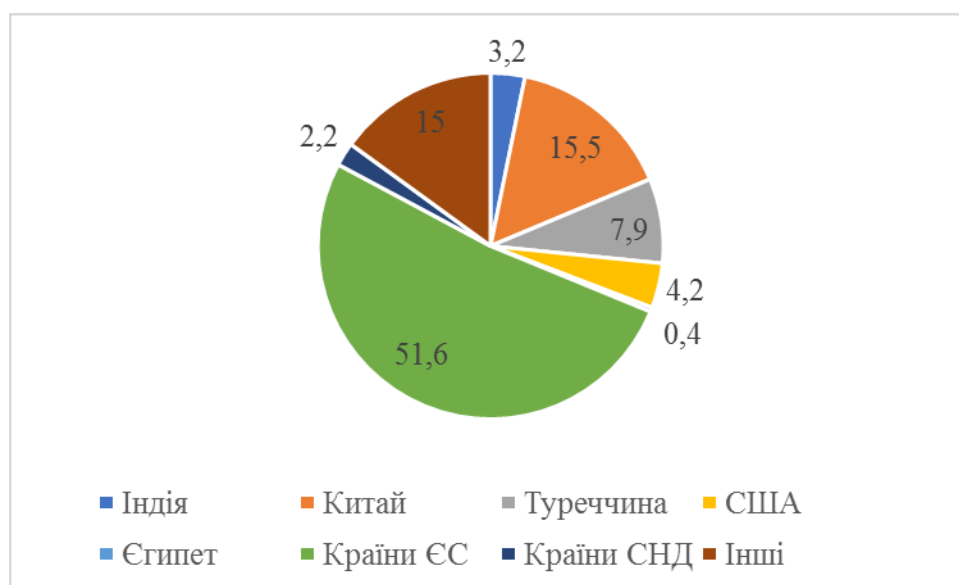
Товарна структура експорту та імпорту зазнала змін порівняно з першим півріччям минулого року. В експорті, як і раніше, зберігається домінування продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини, частка такої продукції зросла до 60,6 % від загального обсягу експорту. Частка несільськогосподарської продукції в експорті відповідно зменшилася до 39,4 %.

Зокрема, частка експорту металів та виробів з них скоротилася до майже 11 % унаслідок скорочення виробництва металургійними підприємствами, а також через логістичні проблеми. Зазнали скорочення також: частки експорту мінеральних продуктів (до 5,1 %) (здебільшого через зменшення обсягів експорту залізної та титанової руд), машин, устаткування і транспорту (до 8,6 %), продукції хімічної промисловості (до 3,1 %) та паливно-енергетичних товарів (до 1,2 %).

В імпорті зменшилася частка ввезення передусім паливно-енергетичних товарів (до 19,2 % від загального обсягу імпорту), що свідчить про поступове насичення внутрішнього ринку цими товарами. Водночас збільшилися частки імпорту машин, устаткування і транспорту (до 29,2 %) та продовольчих товарів і сільськогосподарської продукції (до 11,4 %).

Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами, питому вагу основних країн-партнерів (торговельних блоків) в експорті й імпорті та зміни їхніх показників за результатами 6 місяців 2023 р. наведено на рис. 3.1.

Джерело: складено автором за [24,63,64].

Рис. 3.1 Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами між Україною та закордонними країнами

У географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами понад 62 % експорту та майже 52 % імпорту України припадало на ЄС, частка товарообігу з яким у підсумку зросла до 56 %. В умовах війни Україна, наскільки це можливо, використовує режим вільної торгівлі, передбачений поглибленою і всеохоплюючою зоною вільної торгівлі. Успішно також використовується такий інструмент підтримки української економіки, як скасування ЄС торговельних обмежень на український експорт.

Проте в першій половині поточного року зафіксовано зменшення вартісних обсягів експорту до ЄС на 10 % до 12 млрд доларів США, спричинене падінням обсягів експорту більшості товарних груп: паливно-мастильних матеріалів – на 53 %; капітального обладнання (крім транспортного обладнання) та його запчастин і аксесуарів – на 23 %; промислових матеріалів – на 20 %; споживчих товарів – на 18 %.

Зменшення показника експорту не вдалося компенсувати збільшенням постачання до ЄС транспортного обладнання та його запчастин і аксесуарів (на 17 %), інших товарів (на 1867 %), а також продовольства й сировини для його виробництва (на 2 %). Експорту цієї групи товарів не сприяли проблеми з транзитом аграрної продукції, а також заборона з боку Польщі, Угорщини, Болгарії, Словаччини та Румунії на імпорт української пшениці, кукурудзи, насіння ріпаку та соняшнику до 15 вересня поточного року. Заборона може бути продовжена до кінця 2023 р.

Прямою протилежністю українському експорту до ЄС був імпорт, який збільшився з ЄС на 35 % і становив 15,7 млрд доларів США. Україна збільшила ввезення товарів з ЄС за всіма, без винятку, основними групами товарів, що спричинило нарощування негативного сальдо у торгівлі.

Продовжується тенденція зменшення обсягів торгівлі товарами з країнами СНД. Їхня частка у географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами скоротилася до 2,9 %, питома вага цього об'єднання країн в експорті зменшилася до 4 %, а в імпорті – до 2,2 %. Зафіксовано падіння експорту до країн СНД на 47 % до 0,8 млрд доларів США внаслідок зменшення постачань майже всіх груп товарів, крім паливно-енергетичних (збільшення експорту електроенергії до Молдови) та інших товарів, які становлять незначну частку. Прогнозовано зменшилися і обсяги ввезення товарів з країни СНД на 82 % до 0,7 млрд доларів США, за винятком продовольства, сировини для його виробництва та інших товарів.

Крім ЄС, значні обсяги товарних потоків з України також прямували до Китаю (8,5 %), Туреччини (8,2 %), Єгипту (2,9 %), Індії (1,6 %) та США (1,5 %). Серед основних торговельних партнерів найбільше поліпшився показник експорту до Туреччини (на 24 %) за рахунок нарощування поставок олії соняшникової, пшениці, соєвих бобів, ячменю, гороху, лісоматеріалів, феросплавів, двигунів, запчастин до залізничних локомотивів, моторних вагонів трамваїв тощо.

Зважаючи на потреби української економіки, помітно зріс імпорт з Китаю (зокрема автомобілів, безпілотних літальних апаратів, комп'ютерів, побутової техніки, металопродукції, електрогенераторних установок, акумуляторів електричних, засобів захисту рослин, добрив, нафтопродуктів тощо) та Туреччини (нафтопродуктів, електрогенераторних установок, транспортних засобів, металопродукції, шин та покришок, лікарських засобів, солі, овочів, риби свіжої тощо) [23,65,66].

Стан зовнішньої торгівлі товарами за перше півріччя 2023 р. продемонстрував ознаки певної стабілізації у зовнішньоекономічній діяльності України. Однак, урахувуючи наслідки від руйнування портової інфраструктури та блокування експорту зерна, імовірно, друге півріччя поточного року матиме гірші показники.

За рахунок збереження темпу нарощування обсягів імпорту при помірному падінні обсягів експорту погіршився зовнішньоторговельний баланс, негативне сальдо якого збільшилося до понад 11 млрд доларів США, що на 8,4 млрд доларів США, або на 317 % більше порівняно з першою половиною 2022 р.

Зафіксовано зменшення вартісних обсягів експорту до ЄС на 10 %, спричинене падінням обсягів експорту більшості товарних груп, що пов'язано з проблемами транзиту аграрної продукції, а також заборонаю імпорту зернових та олійних культур окремими державами – членами ЄС.

Ситуація на світовому ринку продовольства й надалі ускладнюватиметься через дії РФ, яка оголосила про свій вихід із Чорноморської зернової ініціативи. Унаслідок цього зростають ціни на продовольство, загострюється проблема голоду, особливо в Африці, що, своєю чергою, спричиняє нові сплески міграції. Пріоритетом на найближчу перспективу має стати диверсифікація логістичних маршрутів завдяки розширенню сухопутних транспортних коридорів до ЄС з метою зменшення залежності від морського експорту [23,65,66].

Аналізуючи статистичні дані щодо регіональних обсягів зовнішньої торгівлі товарами за 10 місяців 2022 року (див. табл. 3.2), необхідно зазначити, що найбільше зменшення експортно-імпортних операцій відбулося у регіонах,

які зазнали наслідки прямого військового російського вторгнення та/або знаходяться під окупацією (Донецька, Луганська, Херсонська, Харківська та ряд інших областей). Доцільно зауважити, що відбулося суттєве зростання обсягів експорту товарів у Вінницькій, Волинській, Закарпатській, Одеській, Тернопільській, Черкаській та Чернівецькій областях, приріст експорту товарів у яких становив від 15% до 51%, у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами за 10 місяців 2022 року

Регіони країни	Експорт			Імпорт			Сальдо
	млн. дол. США	у % до 11 міс 2021 р.	у % до загального обсягу	млн. дол. США	у % до 11 міс 2021 р.	у % до загального обсягу	
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	40671,2	66,4	100,0	49194,9	75,8	100,0 -	-8523,7
у тому числі							
Вінницька	1439,9	123,7	3,5	549,8	88,5	1,1	890,1
Волинська	976,5	128,0	2,4	1806,5	113,1	3,7	-830,0
Дніпропетровська	5772,5	51,7	14,2	3643,8	70,3	7,4	2128,7
Донецька	263,3	4,1	0,6	134,2	8,0	0,3	129,1
Житомирська	654,5	93,8	1,6	1049,4	170,0	2,1 -	-394,8
Закарпатська	1830,0	119,3	4,5	1510,0	97,3	3,1	320,0
Запорізька	2892,6	67,7	7,1	1080,1	59,5	2,2	1812,5
Івано-Франківська	595,9	56,4	1,5	563,0	63,7	1,1	32,9
Київська	1943,7	85,2	4,8	3304,9	66,0	6,7	-1361,3
Кіровоградська	789,3	88,7	1,9	216,4	82,4	0,4	572,9
Луганська	8,8	5,7	0,0	11,8	5,0	0,0	-3,0
Львівська	2772,4	104,1	6,8	4817,8	112,8	9,8	-2045,4
Миколаївська	1520,5	51,5	3,7	694,8	67,9	1,4	825,7
Одеська	2204,6	145,5	5,4	1856,5	89,6 3	3,8	348,2
Полтавська	1766,5	59,7	4,3	1114,6	68,3	2,3	652,0
Рівненська	692,5	108,1	1,7	462,2	89,2	0,9	230,3
Сумська	665,1	70,8	1,6	531,1	67,9	1,1	134,0
Тернопільська	702,5	115,5	1,7	456,4	93,7	0,9	246,1

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4	5	6	7	8
Харківська	773,6	47,5	1,9	1128,0	52,4	2,3	-354,4
Херсонська	57,1	15,4	0,1	35,5	14,5	0,1	21,5
Хмельницька	700,8	86,4	1,7	613,1	108,8	1,2	87,7
Черкаська	1164,9	151,4	2,9	531,9	56,0	1,1	633,0
Чернівецька	260,1	137,1	0,6	411,7	237,2	0,8	-151,6
Чернігівська	650,2	62,1	1,6	261,3	60,8	0,5	388,9
м. Київ	9488,3	69,6	23,3	19468,7	70,9	39,6	-9980,4

Джерело: складено автором за [60]

Значний приріст імпорту товарів (більше ніж у 2 рази) за січень-грудень 2022 року, у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року, виявляється у Чернівецькій області. Також, збільшення імпорту товарів спостерігається у Волинській, Житомирській, Львівській та Хмельницькій областях (від 8% до 70%).

Проте, незважаючи на падіння експортно-імпортних операцій, Дніпропетровська область та м. Київ займають значну частку в структурі ЗЕД. Доцільно зауважити, що здійснення експортно-імпортних операцій переважно відбуваються у західних областях країни. Зростання обсягів експорту у Одеській області обґрунтовуються розблокуванням портів та «зерновим коридором» [60]

Для подолання цих проблем здійснення зовнішньоекономічної діяльності в регіонах України необхідні:

1. Інвестиції у відновлення інфраструктури та її адаптація до нових умов.
2. Залучення міжнародної допомоги та кредитів для підтримки економіки.
3. Спрощення регуляторних процедур та посилення державної підтримки бізнесу.
4. Розширення ринків збуту через укладання нових міжнародних угод.
5. Розвиток альтернативних шляхів експорту, таких як використання залізничних і річкових маршрутів.
6. Забезпечення безпеки інвестицій та створення умов для повернення мігрантів і робочої сили [68,69].

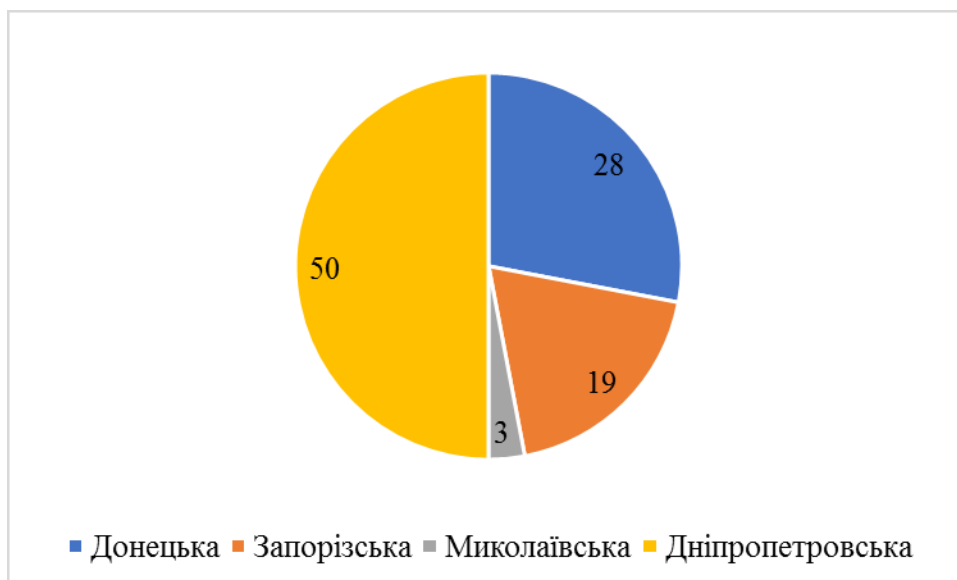
Для мінімізації ризиків розвитку ЗЕД в умовах війни необхідно:

1. Упроваджувати програми державної підтримки бізнесу та інвесторів.
2. Розвивати альтернативні логістичні маршрути, зокрема через сусідні країни.
3. Забезпечувати юридичний супровід міжнародних контрактів для захисту прав українських компаній.
4. Активно працювати над репутацією України на міжнародній арені та підтримувати співпрацю з міжнародними організаціями.

Впровадження зазначених заходів допоможуть Україні не лише підтримувати ЗЕД під час війни, а й створити основу для відновлення економіки в післявоєнний період. Попри значні виклики, Україна має потенціал для адаптації та розбудови ЗЕД навіть у таких складних умовах.

3.2. Перспективні напрями та механізми стимулювання ЗЕД регіонів в умовах післявоєнного відновлення України

Першим і найважливішим кроком у відновленні української економіки після війни повинні бути надійні зобов'язання щодо забезпечення безпеки та запобігання подальшим військовим конфліктам на території України. Важливо забезпечити стійкий фундамент безпеки, який є першорядним завданням у процесі відновлення країни після війни. Такі гарантії безпеки мають надаватися як міжнародним співтовариством, так і самою Україною [43]. При оцінці розмірів завданих збитків у всіх галузях економіки та у сфері соціальножитлового будівництва, важливо приділити особливу увагу тим регіонам, які до виникнення конфлікту мали найвищу частку у загальному обсязі експорту товарів (рис. 3.2.):

Джерело: складено автором за [43]

Рис. 3.2 Регіони України, які до війни мали найвищу частку у загальному обсязі експорту товарів

Також слід акцентувати увагу на тих секторах економіки, які до початку воєнного конфлікту забезпечували значну частку доходів країни. Серед них:

- сільське господарство (38% від загального обсягу експорту товарів);
- металургійна галузь (30%);
- транспортні послуги (40% від загального обсягу експорту послуг);
- сфера інформаційних технологій (29%);
- послуги сфери бізнесу (11%) [43].

Відновлення економіки у післявоєнний період вимагає розробки стратегій, необхідних для відродження та подальшого розвитку кожного конкретного регіону. Це включає в себе створення умов для повернення населення, забезпечення його гідними умовами для існування, вирішення соціальних проблем, що виникли внаслідок війни, відбудову об'єктів критичної та цивільної інфраструктури та її інтеграцію з іншими регіонами країни, а також розробку механізмів забезпечення джерел відновлення.

Отже, одним із питань, що постає перед місцевою владою, є створення ефективної системи моніторингу для різних категорій осіб, які переселяються в нові громади на різний термін:

- транзитні особи, які проживають у нових громадах лише на короткий період - від кількох днів до кількох місяців;
- групи тимчасового перебування, які планують проживати на території громади від кількох місяців до одного року;
- переселенці, які орієнтовані на постійну зміну місця проживання, включаючи релокацію свого бізнесу [17].

Важливим аспектом активізації ЗЕД в період війни є прогнозування сприятливих напрямів, що будуть стимулювати ріст усієї економіки післявоєнного стану та допоможуть відбудувати країну на багатьох рівнях – безпековому, економічному, інфраструктурному, соціальному [28]. Перспективними напрямками активізації ЗЕД регіонів України у післявоєнний період є наступні: зміцнення становища на існуючих та вихід на нові ринки Європи; розвиток та лідерство на глобальному агропромисловому ринку; інституційно-інфраструктурні зміни вітчизняної економіки (рис 3.3.).

Джерело: складено автором

Рис. 3.3 Перспективні напрями активізації ЗЕД регіонів України у післявоєнний період

1. Зміцнення становища на існуючих та вихід на нові ринки Європи. Ще до початку повномасштабної війни, статистичні дані підтверджують те, що

найбільший відсоток як експорту так і імпорту України в 2021 році припадав на Європу: 49,7 % та 49,2 % відповідно.

Україна подала заяву на членство в ЄС та вже в найближчі роки приєднається до лідерів міжнародної арени. Тому ринок Європи матиме неабияке значення для поновлення економічної стабільності та дасть новий ривок в майбутнє. Україна прагне впровадити «План Маршалла 2.0» [49] щодо відбудови держави. Даний процес передбачає, що уряди-партнери видаватимуть своїм компаніям державні гарантії, що покривають ризик і надають можливість інвестувати в реалізацію значних промислових проектів в Україні. Головна ідея плану Маршалла для України – відновлення та покращення експортного потенціалу країни. Це допоможе здійснювати європейську інтеграцію та підвищити свою конкурентоспроможність. Більше того, даний план дозволить Україні прискорити, удосконалити та модернізувати основні процеси технологічного характеру. Оскільки, як показує практика, Європа на десятиліття відставала від США у використанні технологій «високошвидкісної пропускну здатності», на яких базувався «золотий вік» післявоєнного економічного зростання, тому США вирішила не просто реконструювати промисловість Європи, а впровадила абсолютно нові, найбільш сучасні американські технології виробництва. Тому Україна має всі шанси для того, щоб за допомогою «Плану Маршалла 2.0» модернізувати транспорту, комунікаційну, виробничу промисловість, видобувну промисловість та оновити енергетичну систему до більш екологічного напрямку. В першу чергу, це завдання як для українців так і для західних партнерів [28].

Впровадження концепції ніаршорингу – перетворення України на найближчу промислову зону для Європи. Головна ідея полягає в тому, щоб здійснювати переміщення виробництва, досліджень, основних та допоміжних бізнес-процесів до країни, яка має великі обсяги сировини та кадрового резерву, оптимальне співвідношення ціни та якості, має доступне та зручне розташування до ринків збуту. На даний момент ніаршоринг зазвичай зосереджено в Мексиці, Коста-Риці та інших сусідніх країнах Центральної Америки [28].

3. Лідерство України на світовому агропромисловому ринку. Українські землі славляться високими ступенями родючості та великим обсягом врожайності через сприятливі кліматичні умови. Статистика свідчить про те, що найбільш затребуваним товаром на світовому ринку є експорт української соняшникової олії, що становить 36 % від експорту сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів з України. Такий високий показник говорить про те, що Україні варто зосередити свою увагу на агропродовольчих товарах і максимально просувати їх на зовнішні ринки. Це допоможе збільшити інтеграційні зв'язки з іншими країнами та покращити економічне становище. Більше того, варто зосередити увагу на експортуванні не лише сировини, але й на готових товарах. Як приклад, українські виробники можуть самостійно виготовляти спеціальні пляшки для продажу олії, випускати брендові етикетки, здійснювати пакування, маркування та транспортування вже готового товару. Такий механізм збільшить кількість робочих місць, забезпечить отримання високого прибутку, сприятиме зростанню доданої вартості, запустить економіку всієї країни. Але необхідно пам'ятати, що виробничий процес повинен мати екологічний характер та безвідходне виробництво [28].

Продукція сільського господарства є важливою частиною утворення експорту. Станом на 2021 рік, експорт агропродукції досягав 27,8 млрд доларів США, складає 41% від загального обсягу всіх товарів на експорт. Сільське господарство надавало робочі місця близько 14% українського населення [65,66,67].

Україна має сприятливі чинники для виробництва такої продукції: помірний клімат, збагачені ґрунти, достатня кількість опадів. Україна вважається провідним виробником та експортером аграрної продукції: перший експортер з соняшникової олії, а також шроту соняшника, третє за обсягом місце серед експортерів ріпаку, третє місце в світі за експортом ячменю, четверте в переліку експортерів кукурудзи. Саме тому, український аграрний сектор є досить перспективним для інвестицій навіть під час війни.

Негативний вплив військових дій на галузь характеризується такими

чинниками:

- нанесення збитків через бойові дії, мінування місцевості;
- нестача необхідних фахівців, що виникла через призов та міграцію;
- безпосередня шкода транспортній інфраструктурі (залізниця, морські порти);
- пошкодження інфраструктурних об'єктів, необхідних для зберігання та обробки продукції;
- відсутність програм страхування для відшкодування різних воєнних ризиків.

Першочергова мета відновлення ЗЕД в агропромисловому секторі полягає у забезпеченні необхідних обсягів експорту, що дозволить не тільки покращити економічний клімат України, але й покрити необхідні потреби продовольства на світовому ринку. Існує потреба відновлення пошкоджених зерносховищ, будівництві нових. Потрібно забезпечити залізничні перевозки з необхідною вантажомісткістю, які наразі мають складнощі через різні типи колії на територіях різних держав, зокрема Європи. Існує потреба запуску резерву техніки, заміні знищених агрегатів та машин [51].

4. Інституційно-інфраструктурні зміни вітчизняної економіки. Україні слід провести глибокі інституційні та структурні зміни в технологіях виробництва металургійних комплексів, машинобудування, деревини та різних промислових товарів, що ведуть до посиленні її глобальної конкурентоспроможності та укріплення її позицій у світовій економіці. Внаслідок прискорення, відставання від країн ЄС скорочується, а заява на членство ЄС переходить зі статусу у дійсність. У рамках цього напряму Україна зможе активно використовувати можливості глобалізації для соціально-економічного розвитку та мінімізувати відповідні ризики [28]. За результатами, друге місце в експорті належить продукції металургійного комплексу з показником 4603,5 млн дол. США, а на четвертому – машинобудування з показником - 1644,6 млн дол. США. Тому Україні варто зосередити свої потужності саме на цих категоріях виробництва, переорієнтувавши своє

обладнання на інноваційних технологіях, збільшуючи продуктивність праці та удосконалюючи продукцію, розширюючи кількість даних підприємств [28].

Згідно результатів опитування, проведеного групою «Рейтинг», в післявоєнний час найбільш розвинені будуть два сектори: будівельний та військово-промислові комплекси.

Попит щодо відновлення зруйнованих інфраструктурних об'єктів буде величезним, нові архітектурні проекти також стануть частиною післявоєнної відбудови. Звичайно ж, підвищення обороноздатності, модернізація озброєння української армії будуть актуальними ще довгий час після війни.

Серед інших сфер перспективними окреслено наступні:

- розвиток агропромислового сектору, зокрема сільського господарства;
- медична сфера;
- металургія та важка промисловість;
- інформаційні технології (ІТ);
- освіта та наука;
- транспорт та перевезення;
- торгівля;
- культура і туризм;
- легка промисловість.

Більшість українців мають позитивну думку, щодо післявоєнного відновлення економіки України та відбудови держави. Переважна частина вважає, що ці процеси відбудуться протягом п'яти років, інші розраховують терміни від десяти років і більше.

Сучасні економічні дослідження окреслюють декілька пріоритетних галузей, щодо яких має зосередитись уряд України, щоб отримати швидке зростання та ефективні результати:

- сільське господарство;
- металургійна промисловість та металообробка;
- розвиток стартапів;

- ІТ сектор.

Варто звернути увагу на окреслені вище будівельний сектор, військову промисловість, енергетичний сектор та медицину. Відбудова інфраструктури, логістичні проекти, деревообробка, меблеве виробництво також мають інвестиційну привабливість.

Вже сьогодні, іноземні інвестори зацікавлені українськими перспективами в післявоєнний час. Українські фахівці опрацьовують більше ніж 50 запитів щодо співпраці з підприємствами державного та приватного сектору України від міжнародних компаній, які є стратегічними та портфельними інвесторами.

Найбільшу зацікавленість інвестування в українську економіку виявляють представники США, Великобританії, Німеччини, Польщі, та Туреччини. Пріоритетними напрямками для міжнародних інвесторів є:

- інновації, новітні технології;
- сектор фінансів;
- енергетична галузь;
- сільське господарство, агропромисловість;
- логістичні проекти;
- оборонний комплекс;
- видобуток корисних копалин [51].

3.3. Роль державної підтримки та регулювання у забезпеченні розвитку ЗЕД регіонів України в умовах післявоєнного відновлення

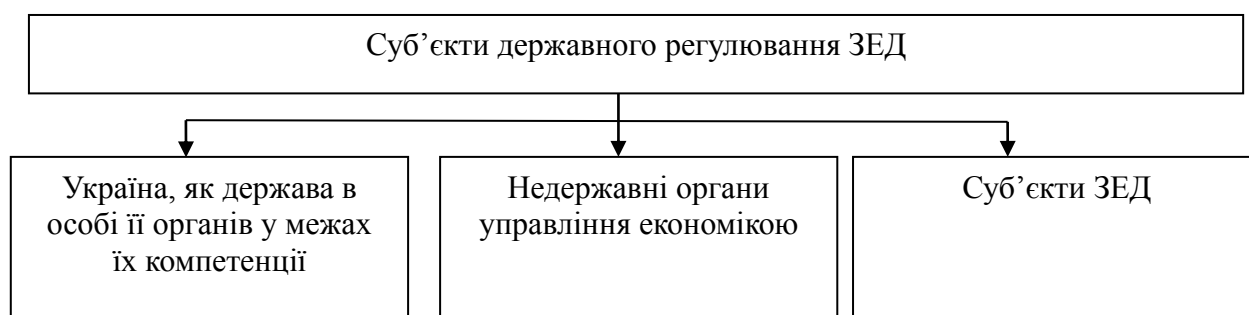
Важливою складовою зовнішньоекономічної діяльності є її регулювання. Воно здійснюється з метою забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку країни; стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, в тому числі зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки країни в систему світового поділу праці та її наближення до ринкових структур розвинутих зарубіжних країн [30].

Регулювання зовнішньоекономічної діяльності поділяється на

1. Державне регулювання – це система заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, покликаних удосконалити зовнішньоекономічну діяльність в інтересах національної економіки/

2. Недержавне регулювання – система заходів, яка має опосередкований вплив на розвиток ЗЕД здійснюваних недержавними органами на підставі її статутних документів.

Основними суб'єктами та інструментами регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні є (рис. 3.4):

Джерело: складено автором за [30]

Рис. 3.4. Основні суб'єкти та інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинно забезпечувати захист економічних інтересів країни та суб'єктів ЗЕД, створення рівних можливостей для суб'єктів ЗЕД, заохочення конкуренції та ліквідацію монополізму в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Державне регулювання ЗЕД на національному рівні виявляється через формування та здійснення зовнішньоекономічної політики [18].

Державне регулювання ЗЕД на національному рівні в умовах війни в Україні зазнало змін. Зміни державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на національному рівні в умовах війни в Україні стали важливим елементом адаптації економіки до нових викликів, спричинених військовою

агресією. Основними напрямками таких змін є забезпечення економічної стійкості, підтримка критичного імпорту та стимулювання експорту, а також посилення контролю за фінансовими потоками для протидії економічним загрозам.

Ключові зміни в регулюванні ЗЕД в умовах війни в Україні відбулися в наступних напрямках:

1. Обмеження експорту та імпорту стратегічно важливих товарів:

– запровадження ліцензування або заборони експорту певних категорій товарів, таких як продовольство, паливо, металопродукція, військове обладнання;

– пріоритизація імпорту товарів подвійного призначення, енергоносіїв, медичних засобів, продовольства.

2. Фінансовий контроль та валютна політика держави:

– Національний банк України (НБУ) встановив обмеження на купівлю іноземної валюти та її виведення за кордон, щоб зберегти стабільність гривні;

– введено механізми фіксації валютного курсу для критичного імпорту, що дозволяє підприємствам здійснювати розрахунки за стабільними умовами;

– резервування коштів для оплати за імпортними контрактами, особливо в умовах критичних потреб.

3. Спрощення процедур для бізнесу:

– зменшення бюрократичного навантаження для експортерів, включаючи спрощення митних процедур та запровадження електронних сервісів;

– підтримка малого та середнього бізнесу через програми кредитування та гранти для експортної діяльності.

4. Протекціоністські заходи держави:

– стимулювання розвитку внутрішнього виробництва для зменшення залежності від імпорту;

- підтримка експортерів через пільгові податкові умови, наприклад, відшкодування ПДВ.

5. Посилення санкційної політики держави:

- введення санкцій проти компаній та фізичних осіб, пов'язаних з країною-агресором;
- заборона експортно-імпортних операцій з резидентами країни-агресора.

6. Реалізація міжнародних домовленостей:

- розширення співпраці з країнами ЄС та іншими партнерами шляхом спрощення доступу українських товарів до їх ринків (наприклад, скасування мит ЄС на українську продукцію);
- залучення гуманітарної допомоги та міжнародної фінансової підтримки.

Наслідки та виклики:

- позитивні аспекти. Гнучке державне регулювання дозволило уникнути економічного колапсу, забезпечити функціонування критичних галузей та підтримати макроекономічну стабільність.

- виклики. Значні втрати інфраструктури, зниження купівельної спроможності населення та обмеження логістики залишаються ключовими проблемами.

В умовах складних обставин, що склалися в Україні у зв'язку російською агресією та іншими викликами, зумовленими міжрегіональною конкуренцією на європейському континенті, виникає потреба у пошуках нового механізму інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності регіону (ЗЕД), а також шляхів раціонального поєднання інструментів стимулювання міжнародної торгівельної активності регіонів в умовах війни. Проте особливо гостро відчувається відсутність налагодженого організаційно-економічного та нормативно-правового механізму інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності регіонів у площині єврорегіональної співпраці. ЗЕД єврорегіонального простору є одним з шляхів забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів держави.

Зміни, що відбуваються в економічних процесах в Україні та викликані війною росії в Україні, безпосередньо відобразилися на зовнішньоторговельних операціях. Зокрема, оцінюючи сучасний стан зовнішньої торгівлі, варто вказати на такі основні його характеристики:

- знищення окремих підприємств, виробничих комплексів, цілих сфер господарської діяльності;
- сповільнення активності підприємницької діяльності;
- логістичні ризики та збільшення витрат на транспортування товарів через блокування українських морських портів, обмежену пропускну здатність сухопутних шляхів, пошкодження автомобільних та залізничних доріг;
- валютні ризики як для суб'єктів підприємницької діяльності, так і для країни в цілому;
- потенційна можливість посилення місця України на ринку товарів і послуг країн Європейського Союзу;
- зменшення важливості ринку товарів і послуг країн Євразійського економічного союзу для підприємств України та перетворення його на постачальника сировини;
- зростання обсягів імпорту товарів військового призначення, що впливає на зовнішньоторговельний баланс;
- зростання обсягів товарів критичного імпорту у зв'язку зі скасуванням мита, податку на додану вартість та акцизного збору;
- зменшення надходжень до бюджету у вигляді митних платежів від імпортних операцій;
- загроза глобальної продовольчої кризи та збільшення світових цін, зокрема на товари експорту України [44].

Законодавство України передбачає ряд інструментів, які можуть застосовуватися до імпорту товарів і послуг з метою захисту національного ринку, та інструментів, що використовуються для стимулювання і підтримки експорту товарів і послуг, задля створення збалансованого розвитку зовнішньої торгівлі з результатом позитивного зовнішньоторговельного балансу країни.

Однак чітко не прописано, які саме методи можуть використовуватися під час державного управління зовнішньоторговельною діяльністю, а наведено лише перелік загальних методів (інструментів) щодо діяльності суб'єктів господарювання [44].

У період воєнного стану в Україні прийнято ряд документів, які регулюють здійснення зовнішньоторговельної діяльності та удосконалюють правовий механізм державного управління: Постанова КМУ № 314 від 18.03.2022 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [7,8] визначає обов'язковість отримання суб'єктом господарювання відповідної ліцензії для проведення експортно-імпортних операцій; Постанова КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1424 «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік» [55] регулює питання експорту сільськогосподарських товарів, зокрема, введено квотування, ліцензування заборона на експорт окремих позицій; Постанова КМУ від 09.03.2022 № 236 «Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану» [7,8], яка визначає перелік товарів, під час ввезення яких на митну територію України надається відстрочення сплати митних платежів; Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 № 18 «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» [54] встановлює граничні терміни розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів та інші [44].

Регулювання імпортних операцій запропоновано здійснювати з використанням методів державного управління, що сприятимуть розвитку імпорту якісної та доступної сировини відповідно до аналізу конкурентних переваг країни (зниження митних тарифів) та зменшуватимуть частку імпорту в зовнішній торгівлі (встановлення фітосанітарних норм та інших технічних бар'єрів у торгівлі). Враховуючи позитивну тенденцію сальдо зовнішньої торгівлі послуг, в частині розвитку експорту та імпорту послуг основним пріоритетом визначено подальшу підтримку позитивного сальдо зовнішньої торгівлі послугами та забезпечення інноваційного і працемісткого характеру

послуг у структурі торгівлі та географічної диверсифікації. Також у розвитку економічного механізму виокремлено такий напрям, як застосування методу квотування, узгодження розмірів митних платежів, фітосанітарних норм та інших бар'єрів у торгівлі з метою розвитку пріоритетних напрямів експорту товарів з доданою вартістю та захисту національного товаровиробника України. Це сприятиме розширенню зовнішньоторговельних угод та зростанню кількості зон вільної торгівлі країни з іншими країнами-партнерами різних регіонів, що розвиваються, та мають конкурентні та порівняльні переваги порівняно з Україною [44].

Перелік заходів щодо здійснення ЗЕД сільськогосподарськими товаровиробниками в умовах війни в Україні наведено в табл.3.3.

Таблиця 3.3

Перелік заходів щодо здійснення ЗЕД сільськогосподарськими
товаровиробниками в умовах війни

Назва заходу	Закріплено законодавчим актом
Заборона експорту фосфорних, калійних та складних добрив	Постанова КМУ № 259 «Про внесення змін у додаток 1 до Постанови КМУ № 1424 від 29.12.2021 р.» від 12.03.2022; Постанова КМУ № 353 «Про внесення змін у додаток 1 до Постанови КМУ № 1424 від 29.12.2021 р.» від 24.03.2022 р.
Внесення змін в маркування харчових продуктів	Постанова КМУ № 186 «Деякі питання маркування харчових продуктів в умовах воєнного стану» від 03.03.2022 р.
Заборона експорту деяких видів сільськогосподарської продукції. Запровадження ліцензування експорту низки соціально важливої продукції	Постанова КМУ № 207 «Про внесення змін у додатки 1 і 5 до Постанови КМУ № 1424 від 29.12.2021 р.» від 05.03.2022 р.
Ліцензування експорту низки соціально важливих товарів	Постанова КМУ № 352 «Про внесення змін у додаток 5 до Постанови КМУ № 1424 від 29.12.2021 р.» від 24.03.2022 р. Постанова КМУ № 549 від 3.05.2022 р.
Дозвіл продажу імпортованих харчових продуктів та кормів, інформація про які викладена мовою, відмінною від державної	Постанова КМУ № 234 «Про заходи щодо забезпечення в умовах воєнного стану безперебійного постачання імпортованих харчових продуктів і кормів» від 09.03.2022 р.
Визначення переліку товарів критичного імпорту харчовими продуктами	Постанова КМУ № 153 «Про перелік товарів критичного імпорту» від 24.02.2022 р.
Спрощення митного оформлення	Постанова КМУ № 236 «Деякі питання митного

продуктів харчування; Визначення переліку товарів, до яких застосовують відстрочення сплати митних платежів	оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану» від 09.03.2022 р.
Зміна деяких вимог до імпорту та експорту сільськогосподарської продукції під час воєнного стану	Закон України №2246-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільськогосподарської продукції під час воєнного стану» від 12.05.2022 р.
Створено Координаційну раду з питань логістики в сільському господарстві	Постанова КМУ № 427 «Про утворення Координаційної ради з питань логістики в сільському господарстві» від 9.04.2022 р.

Джерело: складено автором за [64,69]

Вищезазначені заходи з державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників сприятимуть відновленню ЗЕД підприємств АПК в умовах військового стану, дадуть можливість підтримати аграрну галузь у воєнний період. Запроваджені заходи з державної підтримки стабільності продовольчого забезпечення населення сприятимуть забезпеченню продуктами харчування населення та недопущенню настання голоду в Україні за [44,64,69].

У 2020 році була затверджена Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2027 року, яка стала головним планувальним документом державної регіональної політики України на 7 років з синхронізацією українського планувального циклу із європейським. Стратегія є цілісним планувальним документом, який має чіткі територіальні виміри, орієнтує державну регіональну політику на досягнення 3-х стратегічних цілей, які є визначальними для держави та її регіонів. Стратегія визначила окремі типи функціональних територій, щодо яких мають застосовуватись нові інноваційні інструменти розвитку.

Кожен із кроків, які були зроблені в Україні в 2014-2021 роках щодо децентралізації та нової державної регіональної політики сприяв збалансованому розвитку українських територіальних громад і регіонів, створював тисячі горизонтальних зв'язків між громадами, регіонами. На жаль, при цьому не було сформовано дієвих інструментів координації секторальних політик міністерств в регіонах, а реалізація Державної стратегії регіонального розвитку і регіональних стратегій розвитку мали надто обмежені фінансові ресурси. Лише в 2014 році

питання формування згуртованості українського простору почало набувати ознак державної політики.

Проте війна дуже сильно вплинула на всі складові внутрішньої політики держави взагалі, та державної регіональної політики зокрема. До традиційних викликів, які стояли перед Україною до війни, додалися нові, які з різних причин навіть не враховувались при плануванні як мало ймовірні, які тепер стали домінуючими і такими, що впливатимуть на Україну та її регіони ще досить довго.

В сучасних умовах розробка нової політики щодо регіонального розвитку України потребує такого всебічного аналізу та оцінки нинішньої ситуації, яка пов'язана з війною та її впливу на ситуацію в Україні в цілому та у регіонах і територіальних громадах в зв'язку з.

1. Окупація українських територій. Станом на середину травня 2022 року значна частина української території є окупованою, на значній частині проходять активні бойові дії, звільнені території частково заміновані.

2. Вимушена міграція населення. Мільйони українців покинули свої домівки, як у регіонах, де тривали чи тривають бойові дії, так і в тих, де не було бойових дій. Значна частина виїхали за кордон. Станом на травень 2022 року понад 11 мільйонів українців були змушені покинути місце свого постійного проживання. Найбільше людей виїхало з Харкова та Харківської області, Києва та Київської області (понад 500 тисяч осіб на місто і область), а також Донецької області (понад 390 тисяч), понад 100 тисяч осіб виїхало з Запорізької, Херсонської, Миколаївської, Луганської, Чернігівської областей. Якщо щодо м. Києва та Київської області є досить високі очікування повернення, то щодо інших областей такі очікування не є надто оптимістичними.

3. Руйнування регіональної інфраструктури. За час війни росія зруйнувала тисячі об'єктів інфраструктури (руйнування продовжується досі, тому точну кількість зруйнованого зараз не можливо оцінити), у тому числі тих, які є дуже важливими для відновлення регіонів та їх розвитку – аеропорти,

мостові переходи, житло та об'єкти соціального характеру для повернення людей.

4. Втрата транзитного потенціалу регіонів та держави. До війни Україна позиціонувала себе, як потужна транзитна держава, міст між Європою та Азією. Через Україну проходили низка міжнародних транспортних коридорів, ще кілька планувалось для будівництва. У нинішній ситуації цей потенціал втрачено напевне на довго, що в свою чергу прирікає на суттєве скорочення економічних можливостей для розвитку більшості українських територій, прилеглих до російського та білоруського кордонів.

5. Деіндустріалізація промислових міст та регіонів України. Найбільші руйнування зазнали і зазнають промислові міста і регіони України. Так у м. Маріуполі зруйновані найбільш меткомбінати ім. Ілліча та Азовсталь групи Метінвест, загальні втрати податків від знищення підприємств можуть сягати близько 50 млрд. гривень. Зруйновано або сильно пошкоджено Лисичанський та Кременчуцький НПЗ, багато підприємств чи цехів підприємств м. Харкова, Києва, Чернігова, Миколаєва, Сум, Охтирки і багатьох інших.

6. Від війни та можливого захоплення понад півтори тисячі підприємств пробують вивезти обладнання та працівників подалі від фронту, в центральні та західні регіони України. Таким чином відбувається деіндустріалізація міст та регіонів, які визначали промисловий потенціал України. Це суттєво впливає зараз та впливатиме у майбутньому на розміщення продуктивних сил по території України та й визначатиме можливості повернення чи не повернення людей у ці промислові міста та регіони [56].

Для забезпечення відновлення, якісного стійкого розвитку, покращення життя громадян потрібно враховувати певні аспекти зовнішньоекономічної діяльності, співпраці та партнерства, характеристику яких наведено в табл. 3.4.

Аспекти зовнішньоекономічної діяльності, співпраці та партнерства в контексті
післявоєнного відновлення України

Аспект	Характеристика	Результат
Міжнародні партнерства	Співпраця з країнами світу, міжнародними організаціями та благодійними фондами для обміну знаннями, технологіями та ресурсами	Спільні проекти, інвестиції та технічна допомога
Бізнес-партнерства	Співпраця з іноземними компаніями, спільні виробничі проекти та розвиток експортних можливостей	Розвиток бізнес-партнерств сприяє економічному зростанню України
Наукові та освітні обміни	Співпраця з університетами, науковими інститутами та дослідницькими центрами з інших країн	Обмін знаннями, розвиток нових технологій та підвищення кваліфікації фахівців
Гуманітарна допомога	Надання міжнародними організаціями та благодійними фондами гуманітарної допомоги Україні в умовах конфлікту та кризи	Медична допомога, гуманітарна логістика, підтримка внутрішньо переміщеним особам та інше
Культурний обмін	Співпраця в галузі культури, мистецтва та спорту	Підвищення престижу України та зміцнення міжнародних зв'язків

Джерело: складено за [9]

Прийняття державної політики, пов'язаної з розширенням зовнішньоекономічної діяльності, партнерства та співпраці з країнами світу в контексті відновлення та розвитку України є суттєвою рушійною силою для покращення якості роботи органів державної влади в реалізації завдань щодо економічних, політичних, цифрових та інших змін.

Основними завданнями покращення сучасної зовнішньоекономічної політики України, поглибленої співпраці та партнерства в контексті післявоєнного відновлення України повинні стати:

- якісний характер експорту;
- наявність чітко визначеної державної політики у галузі експорту;

- запровадження фінансових механізмів державної підтримки розвитку та максимально можливий рівень інвестування в модернізацію експортоорієнтованих підприємств;
- постійне впровадження новітніх технологій;
- удосконалення транспортної інфраструктури у відповідності до сучасних вимог транспортного ринку;
- усунення дисбалансу у двосторонній торгівлі з країнами-партнерами;
- проведення заходів з мінімізації ризиків при проведенні експортних операцій;
- найвигідніші умови кредитування експортоорієнтованих підприємств.

Напрями вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності в Україні наведено в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Напрями вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Сфера	Напрями вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності
1	2
Адміністративно-правова	вдосконалення вітчизняної нормативно-правової бази, приведення її у відповідність до світових нормам і стандартів; підвищення рівня правового захисту суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності;
Інвестиційна	підвищення привабливості українських підприємств для вітчизняних та зарубіжних інвесторів; надання гарантій від держави для інвесторів з інших країн; пошук альтернативних джерел залучення інвестицій;
Організаційно-економічна	поліпшення економічного стану в країні, підвищення рівня та якості життя населення; забезпечення розвитку підприємств шляхом постійного впровадження інноваційних технологій; надання організаційної та консультативної підтримки суб'єктам, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність; розвиток державно-приватного партнерства у різних галузях економіки;
Фінансово-кредитна	надання пільгових кредитів суб'єктам, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність; фінансування державою пріоритетних для країни галузей економіки;

1	2
Фіскального регулювання	спрямування системи оподаткування на розвиток зовнішньоекономічної діяльності на підприємствах; розроблення та впровадження системи спеціальних знижок на розмитнення певних видів високотехнологічної продукції, яка не виробляється в Україні;
Інноваційна сфера	розвиток вітчизняної системи розробки та впровадження інновацій, а також відповідної інфраструктури; впровадження інновацій у виробничій та соціальній сферах; розвиток інноваційних екосистем та формування інноваційно-інтегрованих структур в різних галузях економіки;
Виробничотехнологічна	придбання інноваційних технологій та устаткування; виробництво високотехнологічної продукції на вітчизняних підприємствах;
Освітньо-наукова	орієнтація наукових досліджень і розробок на вирішення першочергових для країни завдань; підвищення якості та ефективності фундаментальних та прикладних досліджень; розширення кооперації між державними установами, підприємствами, науковими, освітніми установами, а також іншими зацікавленими особами при проведенні наукових досліджень і розробок; спрямування системи професійної підготовки кадрів на задоволення потреб підприємств та організацій у висококваліфікованих фахівцях; підвищення якості та практичної орієнтованості вищої та професійно-технічної освіти; створення потужних науково-дослідних комплексів із використанням бази певних університетів.

Джерело: складено за [9]

Післявоєнне відновлення України потребує ефективного використання зовнішньоекономічного потенціалу, спрямованого на залучення інвестицій, стимулювання експорту та інтеграцію у світові ринки. Основні напрями активізації зовнішньоекономічної діяльності мовах післявоєнного відновлення України включають:

1. Розширення міжнародного співробітництва:

– інтеграція у європейські та глобальні ринки. Повна імплементація Угоди про асоціацію з ЄС, зокрема поглибленої зони вільної торгівлі, забезпечить доступ українських товарів до ринків Євросоюзу;

– участь у глобальних ініціативах. Посилення співпраці з міжнародними організаціями, такими як Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), сприятиме залученню інвестицій і покращенню умов торгівлі.

2. Залучення іноземних інвестицій:

– створення сприятливого інвестиційного клімату. Зменшення бюрократії, захист прав інвесторів і прозорість ведення бізнесу стануть ключовими факторами;

– індустриальні парки та спеціальні економічні зони. Їх створення дозволить стимулювати виробництво, орієнтоване на експорт.

3. Розвиток експорту:

– диверсифікація товарної та географічної структури експорту. Важливо розширювати асортимент продукції (наприклад, високотехнологічна продукція, IT-послуги) та освоювати нові ринки, зокрема в Азії, Африці та Латинській Америці;

– підтримка малого та середнього бізнесу (МСБ). Забезпечення МСБ фінансовими інструментами для виходу на зовнішні ринки (гранти, кредити, експортні гарантії);

– розвиток логістики. Модернізація транспортної інфраструктури та розширення транзитного потенціалу, зокрема використання "Шовкового шляху".

4. Зміцнення торговельної дипломатії:

– активна участь у міжнародних виставках і форумах. Презентація українських товарів і послуг на міжнародному рівні;

– розвиток економічних представництв. Посилення ролі торговельних місій при посольствах України для пошуку партнерів і просування національних інтересів.

5. Інноваційний розвиток та цифровізація економіки України:

– цифровізація зовнішньоекономічних процесів. Впровадження електронного документообігу та цифрових платформ для експорту;

– інноваційна продукція. Стимулювання виробництва продукції з високою доданою вартістю через науково-технічне співробітництво.

6. Залучення міжнародної фінансової допомоги для відновлення економіки країни:

- гранти та кредити для відновлення. Залучення фінансування від міжнародних донорів, зокрема ЄС, Світового банку, МВФ;
- реалізація проєктів державно-приватного партнерства. Це дозволить акумулювати ресурси для розвитку критичної інфраструктури.

7. Екологічний і сталий розвиток економіки України:

- експорт екологічно чистої продукції. Орієнтація на «зелені» стандарти в ЄС та інших розвинених ринках;
- залучення «зелених» інвестицій. Реалізація проєктів у сфері відновлюваної енергетики та сталого сільського господарства.

8. Юридична та інституційна підтримка регіонів, що здійснюють ЗЕД:

- гармонізація законодавства з міжнародними стандартами. Це забезпечить кращий захист українських компаній на зовнішніх ринках;
- підтримка бізнесу. Організація навчальних програм для підприємців із зовнішньоекономічної діяльності.

Реалізація всіх напрямів зовнішньоекономічного розвитку, партнерства та співпраці має відбуватися в рамках стратегії післявоєнного відновлення України. Результати та досягнення повинні постійно аналізуватися та постійно контролюватися. Реалізація цих заходів дозволить Україні не лише відновити економіку, але й закріпити свої позиції як конкурентоспроможного гравця на світовій арені.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі кваліфікаційної роботи узагальнено основні проблемами ведення ЗЕД в Україні в умовах війни, а саме: фізичне знищення інфраструктури; зниження інвестиційної привабливості регіонів України; міграція робочої сили та втрати людського капіталу в Україні; фінансові проблеми на підприємствах та в регіонах України; перешкоди в зовнішній

торгівлі; проблеми регуляторного характеру в країні; проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств; вплив на аграрний сектор України.

Узагальнено заходи, які необхідно впровадити для подолання проблем здійснення зовнішньоекономічної діяльності в регіонах України.

Визначено основні завданнями покращення сучасної зовнішньоекономічної політики України, поглибленої співпраці та партнерства в контексті післявоєнного відновлення України.

ВИСНОВКИ

За результатами кваліфікаційної роботи можна зробити наступні висновки:

1. Зовнішньоекономічна діяльність – це система економічних відносин, які складаються в процесі обміну ресурсами всіх видів між державами та їх економічними суб'єктами. В роботі визначено цілі та класифікацію видів зовнішньоекономічної діяльності.

2. Узагальнено основні принципи та чинники розвитку зовнішньоекономічної діяльності в умовах глобалізації. Основними принципами ЗЕД визначено загальні, специфічні та національні принципи. Основними чинниками розвитку ЗЕД є: нерівномірність економічного розвитку різних країн світу; відмінність людських, сировинних, фінансових ресурсах. Людські, сировинні (природні) і фінансові ресурси нерівномірно зосереджені в різних країнах, що сприяє їх активному торговому обміну; характер політичних відносин; різний рівень науково-технічного розвитку; особливості географічного положення, природних і кліматичних умов.

3. Досліджено особливості зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах глобалізації та її основні напрями здійснення. Узагальнено основні законодавчі акти, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність в Україні. Визначено напрями зовнішньоекономічної діяльності в Україні на регіональному рівні.

4. У другому розділі кваліфікаційної роботи проведено аналіз структури і динаміки зовнішньоекономічної діяльності регіонів України. З'ясовано, що протягом 2019 – I півріччя 2023 рр. у структурі експорту України превалювали низько- та середньотехнологічні товари. В 2020 році обсяг експорту товарів скоротився на 1,72%, що зумовлено впливом соціально-економічних наслідків пандемії COVID-19. Визначено, що Європейський Союз залишається ключовим партнером України у більшості регіонів завдяки близькості та угоді про асоціацію. З'ясовано, що регіони України мають тісні зовнішньоекономічні зв'язки з багатьма країнами світу, серед яких: Польща, Німеччина, Румунія,

Італія, Угорщина, Словаччина, Литва, Чехія та інші країни. Кожен регіон України має свої специфічні особливості у сфері зовнішньої торгівлі, що зумовлено його економічним профілем, природними ресурсами, географічним положенням і традиціями співпраці.

5. Досліджено вплив глобалізаційних процесів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності в регіонах України. Узагальнено ключові глобальні тенденції чинять безпосередній вплив на економічний розвиток регіонів України, серед яких: формування багатополлярної системи економічної влади з появою нових центрів впливу, таких як Китай та Індія; зниження впливу міжнародних організацій; зростання потреби у фінансуванні; фінансіалізація економіки, яка є одним із головних чинників світової фінансової кризи, що змінює пріоритети розвитку; зосередження виробничих потужностей у країнах, що розвиваються; переорієнтація на ресурсозберігаючі та екологічно чисті технології виробництва.

6. Визначено, що на регіональному рівні в Україні реалізується 144 проекти з закордонними партнерами. З'ясовано, що за останні роки динаміка розвитку вітчизняної зовнішньої торгівлі є загалом позитивною.

7. У третьому розділі кваліфікаційної роботи узагальнено основні проблемами ведення ЗЕД в Україні в умовах війни, а саме: фізичне знищення інфраструктури: зниження інвестиційної привабливості регіонів України; міграція робочої сили та втрати людського капіталу в Україні; фінансові проблеми на підприємствах та в регіонах України; перешкоди в зовнішній торгівлі; проблеми регуляторного характеру в країні; проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств; вплив на аграрний сектор України.

8. Узагальнено перспективні напрями та механізми стимулювання ЗЕД регіонів в умовах післявоєнного відновлення України, якими є: зміцнення становища на існуючих та вихід на нові ринки Європи; розвиток та лідерство на глобальному агропромисловому ринку; інституційно-інфраструктурні зміни вітчизняної економіки.

9. З'ясована роль державної підтримки та регулювання у забезпеченні розвитку ЗЕД регіонів України в умовах післявоєнного відновлення, яка полягає у забезпеченні захисту економічних інтересів країни та суб'єктів ЗЕД, створенні рівних можливостей для суб'єктів ЗЕД, заохоченні конкуренції та ліквідацію монополізму в сфері зовнішньоекономічної діяльності. Узагальнено заходи, які необхідно впровадити для подолання проблем та активізації зовнішньоекономічної діяльності в регіонах України які включають: розширення міжнародного співробітництва; залучення іноземних інвестицій; розвиток експорту; зміцнення торговельної дипломатії; інноваційний розвиток та цифровізація економіки України; залучення міжнародної фінансової допомоги для відновлення економіки країни; екологічний і сталий розвиток економіки України; юридична та інституційна підтримка регіонів, що здійснюють ЗЕД.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В. Д. Ринкова економіка: основні поняття і категорії: навч. посіб. / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич. 2-ге вид., стер. К. : Знання, 2008. 263 с. (Вища освіта ХХІ століття).
2. Бочан І. О. Глобальна економіка / І. О. Бочан, І. Р. Михасюк. К. : Знання, 2007. 403 с.
3. Вороніна Ю. Система державного управління зовнішньоекономічною діяльністю. *Молодий вчений*, 2018. № 12 (64). с. 487-489. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-111>
4. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник. 5-те вид., перероб. та допов.; Університет ДФС України. Ірпінь: 2019. 410 с. (Серія «Податкова та митна справа в Україні», т. 128).
5. Гобела В. В. Управління зовнішньоекономічною діяльністю. *Management of Foreign Economic Activity*: навч. посіб. Львів. ЛьВДУВС, 2021. 244 с.
6. Дахно І. І., Алієва-Барановська В. М. Зовнішньоекономічна діяльність : навч. посіб. / за ред. д.е.н., проф. І. І. Дахна. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 356 с.
7. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : Постанова КМУ № 314 від 18.03.2022 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>.
8. Деякі питання митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану : Постанова КМУ від 09.03.2022 № 236 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2022-%D0%BF#Text>.
9. Дикань О. В., Сторожилова У. Л., Васильєв О. Л. Зовнішньоекономічний розвиток, співпраця і партнерство в контексті післявоєнного відновлення України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2024. № 85, URL: <http://btie.kart.edu.ua/article/view/306323/297788>

10. Дунська А. Р., Лавренчук Н. М. Забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі прогностичного підходу. *Економіка і суспільство*. 2016. №7. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/169.pdf
11. Дунська А. Р., Кузнєцова К. О. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємств: навч. посіб. Київ: КПІ ім. І. Сікорського. 2022. 181 с. https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/50100/1/ManagD_2022_konspekt.pdf
12. Дятлова В. В, Положенцева К. В. Зовнішньоекономічна діяльність України: регіональні особливості, тенденції та напрями розвитку. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1 (38). С. 73-78.
13. Європейські країни – основні партнери Івано-Франківщини у зовнішньоекономічній діяльності. 2021. URL: <https://nadrda.gov.ua/ievropejski-kraini-osnovni-partneri-ivano-frankivshhini-u-zovnishnoekonomichnij-dijalnosti/>
14. Єрмакова О. А., Козак Ю. Г. Зовнішньоекономічна діяльність регіону: навчальний посібник / О.А. Єрмакова, Ю.Г. Козак. Одеса, 2013. 332 с.
15. Завгородній А. В. Принципи зовнішньоекономічної діяльності: національний та регіональний виміри. *Ukrainian Journal of Applied Economics*. 2019. Volume 4. № 1. URL: <http://ujae.org.ua/pryntsypy-zovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti-natsionalni-ta-regionalni-vymiry/>
16. Завгородній А. В. Регіональні особливості організації зовнішньоекономічної діяльності [Текст]. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 4. С. 145–152. URL: <http://ujae.org.ua/regionalni-osoblyvosti-organizatsiyi-zovnishnoekonomichnoyi-diyalnosti/>
17. Завербний А. С., Паращич М. І. Формування стратегії відбудови економіки України в післявоєнний період. Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23–24 вересня 2022 р.). Одеса, 2022. С. 483–484. URL: http://repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16380/1/конф_Одесса.pdf#page=483

18. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959–XII [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

19. Закон України «Про валюту і валютні операції» від 21 червня 2018 року під № 2473.

20. Зовнішньоекономічна діяльність : навчальний посібник. Видання 6-те, перероб. та доп. / За ред. Козака Ю. Г. К.: «Центр учбової літератури», 2019. 292 с.

21. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства [Текст] : навчальний посібник / за заг. ред. д.е.н. Ю. Є. Петруні. Дніпропетровськ : Університет митної справи та фінансів, 2015. 331 с.

22. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: організація та управління : навчальний посібник [Електронний ресурс] / О. М. Котиш, І. В. Мілько. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 183 с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19542/1/2017-%D0%9A%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%88%20%D0%9E%20%D0%9C%2C%20%D0%9C%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%20%D0%86%20%D0%92.pdf>

23. Зовнішньоекономічна діяльність. URL: <https://www.mogol-alfa.com.ua/ua/buhgalterski-novini/zovnishnoekonomichna-diyalnist/>

24. Зовнішня торгівля товарами. Підсумки I півріччя 2023 р. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya-tovaramy-pidsumky-i-pivrichchya-2023-roku>

25. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон [монографія]. / Ю. Г. Козак, Н. В. Притула, О. А. Єрмакова та ін. К.: Центр учбової літератури, 2016. 240 с.

26. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: конспект лекцій / Величко К. Ю., Кот О. В., Печенка О. І., Носач Л. Л., 2020. URL: <http://elib.hduht.edu.ua/jspui/handle/123456789/2671>

27. Зовнішньоекономічна діяльність України в системі глобальних конкурентних відносин: агропродовольчий вимір : монографія / авт.: О. І. Павлов, В. А. Самофатова, Т. А. Кулаковська [та ін.] Одеса : Астропринт, 2019. 272 с.

28. Жалдак Г. П., Халеська Є. С. Стан та преспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності. *Актуальні проблеми економіки*. 2022. №4(250). URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2022/04/04.22._topic_-Anna-P.-Zhaldak-Elizaveta-S.-Khaleska-6-17.pdf

29. Кирилов Ю. Є. Вплив процесів глобалізації на розвиток національних економік. *Ефективна економіка*. 2016. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5297>

30. Ключник А. В. Особливості регулювання розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 10 Ч.1. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_10/31.pdf

31. Котиш О. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: організація та управління. Навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 183 с.

32. Круш П. В., Хоменко Т. Ю. Методичні підходи до оцінки ефективності управління зовнішньоекономічною діяльністю. *Актуальні проблеми економіки та управління*. 2017. № 11. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/102593>

33. Крупін В. Є. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності територіально-виробничих систем: монографія; НАН України, Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. С. О. Іщук. Львів, 2009. 218 с.

34. Кононов І. І. Сутність зовнішньоекономічної діяльності як об'єкта облікового моделювання. *Бізнес Інформ*. 2020. №5. С. 79–86. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-79-86>.

35. Мазаракі А. А., Мельник Т. М., Дьяченко О. В. та ін. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: підручник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 652 с.

36. Мацола М. М. Мацола С. М. Сучасні підходи до управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. *Вісник Прикарпатського університету. Серія Економіка*. Випуск 13. Івано-Франківськ: «Місто-НВ», 2018.

37. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: навч. посіб./ Михайлова Л. І., Дашутіна Л. О., Могильна Л. М. та ін. / за ред. д.е.н., проф. Л.І. Михайлової. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 252 с

38. Митний кодекс України. Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI (Редакція станом на 31.10.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

39. Наумов М. С. Конспект лекцій з дисципліни «Зовнішньоекономічна діяльність» (для студентів 3 курсу денної та заочної форм навчання напряму підготовки 6.140103 – Туризм) / М. С. Наумов ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 89 с.

40. Наумов М. С. Сутність та основні форми зовнішньоекономічної діяльності фірми» : тексти лекцій для студентів спеціальностей 051 – Економіка, 071 – Облік і оподаткування, 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність / М. С. Наумов ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 61 с.

41. Новіков О. Є., Садрідінов Т. Ш. Систематизація наукових поглядів щодо визначення сутності терміна «зовнішньоекономічна діяльність». *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014, № 2. Т. 2. С.183-186. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2014_2_2/39.pdf

42. Новак В. О., Мостенська Т. Л., Луцький М. Г., Гуріна Г. С., Ільєнко О. В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : підручник. Київ : Кондор, 2013. 495 с.

43. Огієнко А. В., Орел В. М. Аспекти ефективного розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрної сфери. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59720/54-Ogienko.pdf?sequence=1>

44. Олійник О. В., Ксендзук В. В. Державне управління зовнішньоторговельною діяльністю країни в умовах воєнного стану. *Міжнародні економічні відносини*. 2022. №4 (22). URL: <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/272284>
45. Ольшанський О. В., Яцун Л. М., Селютін В. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. Харків: ХДУХТ, 2019. 103 с.
46. Орел Ю.Л., Прочан А. О., Нестеренко О. П. Перспективи післявоєнного відновлення економіки України: реалії сьогодення. *Академічні візії*. 2024. №31. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/1060/940/952>
47. Організаційно-економічні механізми розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств: монографія / Артеменко Л. П. та ін. Київ. КПІ ім. І. Сікорського, 2019. 320 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/30305/1/Monografy_Artemenko.pdf
48. Основи зовнішньоекономічної діяльності : підручник / О. П. Гребельник. 5-те вид., перероб. та допов. ; Університет ДФС України. Ірпінь : 2019. 410 с.
49. Офіційний сайт «Zaxid.net». [Електронний ресурс]. URL: https://zaxid.net/plan_marshalla_dlya_ukrayini_yak_pratsyuvatime_poyasnennya_n1542705
50. Охта Ю. В., Балдинюк Ю. М., Мазурков Р. М. Вплив глобалізації на економічний розвиток та економічну безпеку України в умовах євроінтеграції. *Економіка та суспільство*. 2024. №67. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/4674/4616/>
51. Перспективні галузі економіки, прогнози розвитку після війни. URL: <https://blog.youcontrol.market/pierspektivni-ghaluzi-iekonomiki-proghnozi-rozvitku-pislia-viini/>
52. Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2011. № 13-14. № 15-16. № 17. ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

53. Притула Х. М., Кирик І. М. Оцінення структури та динаміки зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС. *Економіка і суспільство*. 2023. №54. URL:<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2789/2709/>

54. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану : Постанова Правління Національного банку України від 24.02.2022 № 18 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0018500-22#Text>.

55. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік : Постанова КМУ від 29 грудня 2021 р. № 1424 [Електронний ресурс]. URL: <http://surl.li/cotfb>.

56. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. *Інститут громадянського суспільства*. 2022. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-ta-regionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/>

57. Пузирьова П. В. Розвиток міжнародної економічної діяльності в умовах економічної інтеграції / П. В. Пузирьова, Д. О. Порохня // Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі : збірник тез XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 11 травня 2023 року. – Київ : НАУ, 2023. С. 208-211. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/23947>

58. Румянцев А., Румянцева Н. Зовнішньоекономічна діяльність: навчальний посібник. Центр навчальної літератури. Київ, 2019.

59. Солов'єнко Д. В., Зелінська О. М. Вплив глобалізації на інвестиційні процеси в Україні. Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 3 грудня 2021 р.). Вип. 15. Луцьк : ІВВ Луцького національного технічного університету, 2021. С. 497–500.

60. Скопенко Н. С., Євсєєва-Северіна І. В., Кириченко О. М. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Ефективна економіка*. 2023. №3. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1270/1279>

61. Федоренко В. Г., Воронкова Т. Є. Економіка України в глобалізаційному вимірі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 23. С. 7–12.

62. Хрупович С. Є. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навчальний посібник для студентів усіх форм навчання напряму підготовки 6.030504 «Економіка підприємства / С. Є. Хрупович. – Тернопіль, 2017. – 137 с.

63. Шапоренко О. І. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства : навч. посіб. Денисенко М. П., Панченко В. А., Шапоренко О. І., Федорак В. І. Київ: Кондор. 2020. 435 с. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/17088/2/UZDP_NP_2020.pdf

64. Шацька З. Я., Альохіна В. І. Зовнішньоекономічна діяльність як об'єкт економічної безпеки підприємств. Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку : тези доповідей Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої 90-річчю Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ, 9 квітня 2020 року. Київ : КНУТД, 2020. с.37-40. https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/15693/1/IMPER2020_P036-039.pdf

65. Шацька З. Я., Лесюта Н. Ю. Особливості зовнішньоторговельної діяльності вітчизняних підприємств в умовах воєнного стану. *International Scientific Journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"*. 2022. №10. URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/16680722833132.pdf>

66. Шацька З. Я., Лесюта Н. Ю. Основні напрями економічного розвитку України у післявоєнний період. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» 22 червня 2022 року, м. Переяслав. С.43-46. URL: https://drive.google.com/file/d/1tcmIPkoDftH_PhOlzx2ga3H8bJNmuBf/view

67. Шацька З. Я., Шацька М. С. Напрями відновлення діяльності підприємств АПК в умовах військового стану. *Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості*. Зб. тез доповідей III Всеукр. Конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених. 17 листопада 2022. Київ, КНУТД. С.237-242. URL:

https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/22845/3/Innovatyka2022_V2_P237-243.pdf

68. Шацька З. Я., Когут А. Л. Нормативно-правове забезпечення розвитку регіонів на засадах смарт-спеціалізації. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2023. №12. С.108-115. URL: <http://dndiime.org/wp-content/uploads/2024/02/12-2023.pdf>

69. Шацька З. Я., Когут А. А. Смарт-спеціалізація регіонів, як перспективний напрям післявоєнного відновлення економіки. «Innovations and prospects in modern science» : 2023 рік : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 13-15.02.2023 року. Стокгольм : Швеція, 2023. С.460-463. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/INNOVATIONS-AND-PROSPECTS-IN-MODERN-SCIENCE-13-15.02.23.pdf>

70. Шкурупій О. В., Гончаренко В. В., Артеменко І. А. та ін. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навч. посіб. / За ред. О. В. Шкурупій. К.: Центр учбової літератури, 2012. 248 с.

71. Шубін Д. А. Стратегії організації експортно-імпортних операцій промислового підприємства / Д. А. Шубін, П. В. Пузирьова // Вплив глобалізаційних процесів та цифрової трансформації на формування міжнародного економічного клімату та фінансової екосистеми : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Полтава, 28 березня 2024 року. – Полтава : ПУЕТ, 2024. – С. 360-363. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/26937>

72. Dolgova, L., & Ivanenko, V. (2021). Зовнішньоекономічна діяльність підприємницьких структур в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Path of Science*, 7(10), 2007-2016. <https://doi.org/10.22178/pos.75-8>

73. Derhachova, H. M., & Smolnykova, V. D. (2021). Vplyv yevrointehratsii na stratehichnyi rozvytok pidpryiemstv [The impact of European integration on the strategic development of enterprises]. *Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy – Business, innovation, management: problems and prospects: Materials of the II International Scientific and Practical Conference* (pp. 160-161). Kyiv:

Politekhnik.

74. Kuznyetsova, A., Tiutiunyk, I., Panimash, Y., Zsolt, Z., & Zsolt, P (2022). Management of Innovations in Public Administration: Strategies to Prevent the Participation of Financial Intermediaries in Shadow Operations. *Marketing and Management of Innovations*, 3, 125-138. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2022.3-11>.

75. Manaienko, I. M., & Prosiyanik, I. V. (2018). Osoblyvosti zovnishnoekonomichnoi diialnosti vitchyznianskykh pidpriemstv v umovakh yevrointehratsii [Features of foreign economic activity of domestic enterprises in the context of European integration]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 18, 11-14.

76. Olshanska O. V. Actual aspects of foreign economic activity and foreign economic relations in modern economic conditions / O. V. Olshanska, P. V. Puzyrova, O. V. Parashchak // *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 9 (256). С. 21-28. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/20534>

77. Olshanska Oleksandra, Puzyrova Polina, Shatska Zorina Economic problems and resources for reconstruction of ukraine's economy. Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку : тези доповідей ІІІ Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ, 10 червня 2022 року. Том 1. Київ : КНУТД, 2022. С. 182-185. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20412/1/IMPER_2022_V1_P182-185.pdf

78. Olshanska O. Strategy of post-war economic development of Ukraine / O. Olshanska, P. Puzyrova, O. Khaliliaeva // Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку : тези доповідей ІІІ Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 10 червня 2022 року. – В 2-х т. – Т. 1. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 179-182. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/20411>

79. Olshanska O. State support for Ukrainian economic activity during military aggression / O. Olshanska, P. Puzyrova // Імперативи економічного

зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 10 червня 2022 року. – В 2-х т. – Т. 1. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 172-175. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/20409>

80. Puzyrova P. Reconstruction of Ukraine's economy after the war period / P. Puzyrova, V. Vychkova // Імперативи економічного зростання в контексті реалізації глобальних цілей сталого розвитку : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 10 червня 2022 року. – В 2-х т. – Т. 2. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 147-150. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/20510>

81. Puzyrova P. Economic situation and post-war recovery of Ukraine / P. Puzyrova // Current challenges, trends and transformations : proceedings of the XII International scientific and practical conference, Boston, USA, December 13-16, 2022. – International Science Group, Boston, USA, 2022. P. 72-77. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/22798>

82. Puzyrova P. V. Basic strategic directions for the entry of the enterprise into foreign markets / P. V. Puzyrova, N. O. Khmelevskiy, M. D. Herasymchuk // *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. № 9 (256). С. 50-57. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/20533>

83. Puzyrova P. V. Fundamentals of management and planning foreign economic activities of export-import enterprises / P. V. Puzyrova, O. V. Khaliliaeva, S. O. Okhrimenko // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2022. – № 10 (257). – С. 94-100. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/20564>

84. Puzyrova P. The strategy of enterprises entering international markets as an element of the post-war reconstruction of Ukraine / P. Puzyrova, M. Herasymchuk // *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми інтеграції освіти, науки та бізнесу в умовах глобалізації"* : тези доповідей, м. Київ, 7 жовтня 2022 року. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 45-46. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/20207>

85. Olshanska O. The integration processes through the prism of international

economic integration / O. Olshanska, P. Puzyrova // Sustainable development strategy: global trends, national experience and new goals = Davamlı inkişaf strategiyası: qlobal trendlər, milli təcrübələr və yeni hədəflər = Sürdürülebilir kalkınma stratejisi: küresel trendler, ulusal deneyimler ve yeni hedefler : proceedings of the 2nd International Scientific Conference and dedicated to the 100th anniversary of the National Leader of the Azerbaijani people Heydar Aliyev, Mingachevir, Azerbaijan, December 8-9, 2023. – Vol. 1. – Mingachevir : Mingachevir State University, 2023. – P. 71-74. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/25968>

86. Vdovin V. Fundamentals of integration processes in international business / V. Vdovin, P. Puzyrova // Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості : матеріали III Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 17 листопада 2022 року. – Т. 2. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 73-78. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/22816>

87. Nevmerzhytska O. Theoretical basis of innovative support of international business / O. Nevmerzhytska, P. Puzyrova // Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості : матеріали III Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 17 листопада 2022 року. – Т. 2. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 52-59. <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/22813>

88. Porokhnia D. The main stages of support and development of international activities in modern conditions / D. Porokhnia, P. Puzyrova // Інноватика в освіті, науці та бізнесі: виклики та можливості : матеріали III Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, м. Київ, 17 листопада 2022 року. – Т. 2. – Київ : КНУТД, 2022. – С. 65-72. <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/22815>

89. Strategic directions for the development and effective operation of integrated international business structures in the post-war period / P. Puzyrova, A. Svyrydov, R. L. Samoilenko, H. Yu. Balov // Формування ринкових відносин в Україні. – 2024. – № 9 (280). – С. 70-77. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/28027>

90. Prodan, I. V. (2019). Faktory hlobalizatsii ta yevrointehratsii u formuvanni

innovatsiinoi polityky [Factors of globalization and European integration in the formation of innovation policy]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu – Scientific Bulletin of Chernivtsi University*, 809, c. 18-26. DOI: <https://doi.org/10.31861/ecovis/2019-809-3>.

ДОДАТКИ